

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра публічного управління та адміністрування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ»

Студента II курсу, 5 групи,

спеціальності 281

« Публічне управління та
адміністрування»

спеціалізації « Публічне
управління та
адміністрування»

Сутко Артем

Ігорович

підпис студента

Науковий керівник кандидат
економічних наук,
доцент, доцент кафедри
економічної теорії та
конкурентної політики

Щербакова Таміла
Анатоліївна

підпис керівника

Гарант освітньої програми

Доктор наук з державного
управління, професор

Орлова Наталія
Сергіївна

підпис керівника

Київ - 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ.....	
1.1. Сутність та види доходів населення.....	
1.2. Методи та інструменти державної політики формування доходів населення	22
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	34
2.1. Оцінка особливостей державної політики формування доходів населення	34
2.2. Аналіз державної політики детінізації доходів	41
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	54
3.1. Зарубіжний досвід реалізації державної політики формування доходів населення	54
3.2. Заходи та інструменти детінізації доходів населення	62
Висновки до розділу 3.....	73
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Поряд із показниками ефективності функціонування ринкових суб'єктів на рівень доходів населення у недержавному сегменті економіки впливає цілий спектр чинників як економічного, так і позаекономічного характеру. До числа економічних чинників насамперед необхідно зарахувати модель економічної системи, яка діє в країні; рівень економічного розвитку загалом та розвитку ринкової інфраструктури зокрема; умови для ведення підприємницької діяльності, рівень монополізації ринків та захисту конкуренції, поширення корупції тощо. Політика доходів є важливою складовою системи державного регулювання соціально-економічних відносин. Як макроекономічний показник доходи населення, структура їх формування та витрат характеризують систему розподільчих відносин країни, добробут її громадян, ступінь їхньої соціальної захищеності. Розподіл суспільного продукту відіграє виключно важливу роль не тільки у забезпеченні процесу суспільного відтворення, а й у формуванні потужних мотивів та стимулів до високопродуктивної праці. Розподільчі відносини, будучи похідними від відносин власності, прямо й безпосередньо впливають на соціальну структуру суспільства.

Послідовне дотримання пофакторного принципу розподілу доходів у ринковій економіці веде до концентрації багатства і влади у незначній частини населення. Ефективний розподіл в умовах ринку не обов'язково справедливий. В усякому разі не сприймається значними верствами як справедливий. Нерегульована диференціація не є ознакою цивілізованого суспільства і правової держави. Окрім того, вона гальмує соціально-економічний поступ в умовах постіндустріального суспільства, яке вимагає створення відповідних умов для розвитку людського потенціалу як чинника економічного зростання.

Дослідженню проблем політики формування доходів населення присвячений цілий ряд наукових праць, зокрема науковців Н. Волгіна, М. Панченко, О. Крюкова, О. Оболенського, Г. Лопушняка, Т. Норкіна, З. Скарбун, Н. Тарханова, А. Сіленко та інших. Певний вклад у розробку проблеми внесли Г. Еспінг-Андерсон, Р.Титмус, М. Кшеужопольський, В. Гордін, Н. Фепніс, Т. Тілтон, В. Джордж, П. Вілдінг, Р. Мішра, А. Шевчук.

Метою дослідження є визначення сутнісних характеристик поняття «політика формування доходів населення» та характеристика її основних функцій та завдань.

Для досягнення мети, в статті поставлені наступні **завдання**:

- визначити сутність та види доходів населення;
- дослідити методи та інструменти державної політики формування доходів населення;
- здійснити оцінку особливостей державної політики формування доходів населення;
- провести аналіз державної політики детінізації доходів;
- розглянути зарубіжний досвід реалізації державної політики формування доходів населення;
- обґрунтувати заходи та інструменти детінізації доходів населення.

Об'єктом дослідження є процес реалізації державної політики формування доходів населення.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади державної політики формування доходів населення в Україні.

Методи дослідження. Дослідження виконувалася за допомогою загальнонаукових методичних прийомів (аналіз, синтез, індукція і дедукція) та економіко-статистичних методів (порівняння, групування, аналіз динамічних рядів, графічний метод). Загальнонаукові методи використовувалися у процесі обґрунтування теоретико-методологічних положень державної політики формування доходів населення (визначення

змісту та особливостей державної політики формування доходів населення, обґрунтування механізму та методів легалізації доходів населення). Економіко-статистичні методи було використано при дослідження особливостей розвитку державної політики формування доходів населення в Україні.

Теоретична та практична цінність результатів дослідження роботи полягає у розробці пропозицій по вдосконаленню державної політики формування доходів населення . Результати проведеного дослідження можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях з окресленої проблематики.

Публікації. Результати дослідження було викладено у статті «Державна політика формування доходів населення в Україні» в збірнику наукових статей студентів КНТЕУ.

Обсяг і структура випускної кваліфікаційної роботи. Випускна-кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 70 сторінок. Список використаних джерел складається із 89 найменувань.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Сутність та види доходів населення

Важливою складовою соціально-економічної політики держави є політика доходів, оскільки саме вона характеризує рівень життя населення. Доходи мають різне призначення в економіці, а саме: доходи виробничого призначення, які спрямовуються та використовуються для нагромадження, тобто збільшення основного капіталу, оборотних засобів, створення та поповнення страхових запасів; та доходи споживчого призначення для задоволення особистих потреб членів суспільства у продуктах харчування, одязі, взутті та інше. Одержання та використання населенням доходів споживчого призначення є основою мотивації людей до економічної діяльності, яка базується на певному мотиваційному механізмі і спонукає людей до активної економічної діяльності.

Вчені розглядають різні аспекти цього поняття і трактують “дохід” по-різному. Передусім на пильну увагу фахівців заслуговують джерела доходів (виділяють чотири основні джерела: заробітну плату, доходи від власності, соціальні трансфери та доходи від господарської діяльності), види, структура, а також диференціація доходів [31].

Розгляд зародження поняття “дохід” слід розпочати з класичної школи політичної економії, оскільки попередні представники історії економічної науки (схоласти, меркантилісти, фізіократи та ін.) не створили щодо цього поняття цілісної системи поглядів. Одну з перших спроб обчислити національний дохід (хоча й не цілісну) зробив Франсуа Кене в “Економічній таблиці”, опублікованій у 1758 р. У цій праці Ф. Кене зосередив аналіз на сфері виробництва, шукаючи в ній джерело добробуту нації. Ф. Кене стверджував: “могутність держави становлять люди: завдяки їх потребам зростають багатства; чим більше народи виробляють необхідної продукції і

чим більше вони її споживають, тим багатшими вони стають”. На думку Кене, лише землеробська праця здатна створити “чистий продукт” - “багатство, яке формує дохід нації і є продуктом, який залишається після сплати усіх видатків з доходу, що отримується із земельних володінь”. Отже, Кене вперше намагався збагнути економічну природу доходу [18].

Представники класичної школи (А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Сісмонді, Д.С. Мілль та ін.) створили теорію заробітної плати, яка була першою теорією засобів існування. На їхню думку, первинними джерелами доходу є заробітна плата, земельна рента і прибуток, які визначають вартість товару [18].

Згідно з марксистським підходом, лише праця створює національний дохід, а усі інші фактори виробництва беруть участь у привласненні того, що створили наймані працівники. Якщо земля і капітал перебувають у приватній власності, то в суспільстві неминуче існує експлуатація. Прихильники класичної школи та марксистського підходу, розглядаючи поняття “дохід”, робили акцент на джерелах доходу.

Представники історичної школи (нової) - Г. Шмоллер, Л. Brentano, К. Бюхер, А. Вагнер розглядали проблему диференціації доходів. Зокрема, Шмоллер наполягав на здійсненні реформ, які б усунули надмірну майнову нерівність. Прихильників соціального напрямку (Р. Штольцман, Р. Штаммлер, О. Шпан та ін.), який є продовженням історичної школи, об’єднував соціальний підхід - підвищена увага до проблем соціальної справедливості, “достойне існування усіх членів суспільства”. Серед українських представників історичної школи економісти справедливо виділяють М. Туган-Барановського, який запропонував соціальну теорію розподілу доходів. Найповніше теорія розподілу викладена в його праці “Соціальна теорія розподілу”, що була видана 1913 р. в Берліні - німецькою і в Петербурзі - російською мовами. Учений назвав свою теорію “соціальною”, оскільки її відмінною рисою було надання особливого значення соціальним факторам суспільного доходу [3]. Розглядаючи поняття “дохід”, Туган-Барановський зосередив увагу на історичному та соціальному аспектах цього поняття та

глибоко досліджував джерела доходу, такі як прибуток і заробітна плата. Вчений детально аналізував проблему розподілу доходів та наголошував, що нерівність є соціальним злом, але і рівність сама по собі не є позитивним фактом.

Розглядаючи маржинальну теорію та її представників (Й.Г. Тюнен, В.С. Джевонс, Л.Вальрас, А. Маршалл та ін.), зазначимо, що й вони займалися проблемою диференціації доходів. Зокрема, А. Маршалл був проти зрівняльного розподілу національного доходу, але й не схвалював нерівномірності у розподілі багатства суспільства. Вчений вважав, що немає жодної реальної потреби й морального виправдання для існування крайньої бідності поряд із величезним багатством; нерівномірність багатства - серйозний дефект в економічному устрої.

Прихильники кейнсіанства зробили великий внесок у дослідження проблем зайнятості та перерозподілу доходів. Дж.М. Кейнс вважав, що немає соціальних виправдань такій великій нерівності в розподілі багатств, яка існувала в його часи. Водночас він не підтримує зрівняльного розподілу, вважаючи, що є певні соціальні й психологічні виправдання нерівності доходів і багатства [26].

Незважаючи на розгляд суті, економічної природи, джерел, структури та диференціації доходів, вищеперелічені вчені не дали чіткого визначення категорії “дохід”. На нашу думку, вперше класичне визначення цієї категорії ввів Дж. Р. Гікс, оскільки вчений детально спробував проаналізувати суть доходу на мікрорівні.

У результаті Гікс доходить висновку, що “Дохід у відомому ракурсі характеризується невизначеністю” [4]. Отже, на думку Гікса, існують різні визначення доходу, але конкретного і універсального серед них немає.

На думку М. Панченко, доходи населення - це сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, які домогосподарства отримали за певний період. У перехідній економіці вони мають досить складну структуру. Це визначається передусім наявністю в економіці різних форм власності, що

активно впливають на процес формування, розподілу і перерозподілу доходів [56]. Отже, розглядаючи поняття “дохід”, ці вчені роблять акцент на грошових і негрошових надходженнях домогосподарств, не враховуючи майбутнього часу, а також не торкаючись соціально-психологічних аспектів цього поняття.

Чіткіше визначення доходу дали Р. Підлипна та Т. Бойко: доходи домогосподарств або особисті доходи - це сума грошових коштів та продуктів, отриманих або вироблених домогосподарствами за певний період часу, як правило, за рік [59, 3]. У цьому визначенні “доходу” конкретизується період часу, хоча й не враховується майбутній час.

У фаховій літературі наводяться й інші визначення доходу, які враховують не тільки надходження, а й витрати; і, крім матеріального аспекту, безпосередньо торкаються загальноемоційного стану людини. Врахування у визначенні цього терміна загальноемоційного стану заторкує, крім економічного аспекту, ще й соціальний.

На думку колективу таких авторів як С. Булгакова, В. Барановська, Л. Єрмошенко, О. Колодій, О. Кукурудз, О. Пильтай, І. Стефанюк, І. Микитюк, О. Чечуліна, доходи населення - це сукупність коштів і витрат у натуральному вираженні для підтримання фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану людини [26].

Беручи до уваги словосполучення “сукупність коштів”, можемо зробити висновок, що, на думку вчених, поняття “дохід” включає тільки сукупність коштів у натуральному вираженні, не враховуючи грошових коштів, які є загалом основним джерелом доходів.

Також до цього поняття О. Євсєєва зараховує сукупність витрат, що є не зовсім коректним щодо терміна “дохід”, оскільки під витратами індивідів більшість економістів розуміють затрати на купівлю споживчих товарів і товарів тривалого користування, а також перерозподільні поточні платежі [29]. Беручи за основу статистичну звітність, яка трактує витрати населення як такі, до яких належать: витрати на придбання товарів та послуг; сплачений

дохід від власності; поточні податки на доходи, майно тощо та інші поточні трансферти [29], можемо вказати на неврахування у визначенні терміна “дохід” поняття витрат у поєднанні із сукупністю коштів. Зате у визначенні поняття “дохід” автор торкається загальноемоційного стану людини, що сприяє глибшому розумінню цього поняття, оскільки людина є соціальною істотою, на спосіб життя якої впливає значною мірою матеріальний рівень, тобто рівень доходів.

Отже, О. Євсєєва, на нашу думку, розглядаючи категорію “дохід”, зробив детальний аналіз економічного і соціального аспектів цього поняття, даючи подальшу інформацію для роздумів про важливість соціального аспекту, що доповнює економічний або є на одному рівні з економічним.

В. Горин та І. Сидор розуміють під доходами лише грошові надходження і вважає, що дохід домогосподарства - це загальна сума грошей, яку отримала особа або родина протягом певного періоду (як правило, за рік). На його думку, у кількісному вираженні доходи можна визначати як різницю між витратами праці й капіталу на виробництво певного товару і виручкою від його продажу [17]. Отже, розглядаючи поняття “дохід”, автори не беруть до уваги негрошових доходів, які становлять значну частку доходів домогосподарств, зате дослідник чітко визначає період часу.

Розкриваючи зміст доходів населення, О. Бокій у трактування терміна “дохід” включає джерела доходу: доходи населення об’єднують обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів [8]. На нашу думку, зараховувати джерела доходу у визначення цього поняття є недоречним, оскільки виділяють основні та неосновні джерела, тому невідомо, які саме потрібно враховувати. З часом їх кількість змінюється, отже, для універсального визначення тоді треба перераховувати всі джерела доходу. Погляд автора на трактування терміна “дохід” збігається з визначенням цього поняття Державним комітетом статистики України. У статистичній звітності Держкомстат

України поняття “дохід” трактує як обсяг нарахованих в грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів [8]. Отже, Держкомстат у визначення цього поняття зараховує грошові та негрошові надходження, а також джерела доходів, конкретно перераховуючи кожне окреме джерело.

Вивчаючи сучасну фахову літературу, бачимо, що у працях науковців із цієї тематики простежується аналіз економічного і соціального аспекту при трактуванні поняття “дохід”. Крім цього, трактуючи це поняття, дослідники розглядають ще й юридичний аспект.

О. Радчук, досліджуючи проблематику доходів, дав таке визначення цій категорії: “доходи населення, як соціально-економічна категорія, характеризують стосунки в суспільстві з приводу присвоєння, використання та розподілу створюваного продукту”. На думку О. Радчук, у зв’язку з тим, що головним критерієм соціального розшарування суспільства виступають розмір та джерело доходів, категорія доходів населення відображає економічні зв’язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок її трудової активності, використання власності, яка є в її розпорядженні, та соціальних трансфертів [70].

Отже, при розгляді цього терміна вчений зосереджується на юридичному аспекті поняття “дохід”. Крім того, “дохід” він вважає показником, який вимірює рівень життя населення та суспільства загалом. Тому ще одним визначенням цього терміна Радчуком О. вважає таке: “доходи населення є концентрованим вираженням кінцевих результатів взаємодії всієї сукупності параметрів, що характеризують стан і динаміку окремих блоків економічної системи”. Тобто, на його думку, через цей показник відображається стан справ у сфері кінцевого споживання і оцінюється реальний рівень виконання завдань з підвищення добробуту населення [13].

Вивчаючи теоретичні надбання зарубіжних та вітчизняних вчених, які стосуються суті та економічної природи терміна “дохід”, можна констатувати, що, розглядаючи суть цього поняття, вчені робили наголос на різних його аспектах, таких як економічний, соціальний та юридичний.

Узагальнюючи наведені визначення та інтегруючи думки авторів, схилиємось до розуміння, що дохід - це максимальна кількість засобів (грошових коштів і натуральних надходжень), отриманих або вироблених індивідом за рік для підтримання його фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану, які він може витратити за умови, що очікувана вартість (у грошовому вираженні) майбутніх надходжень залишиться попередньою.

Тривалий процес формування сукупних доходів населення відбувається під впливом дії політичних, економічних та соціальних чинників; він залежить від нагромадженого соціально-економічного потенціалу країни та кожного регіону. Процес формування доходів пов’язаний з широким спектром актуальних проблем – зокрема, порушення його нормального перебігу спричиняє в суспільстві надмірну диференціацію за доходами та бідність, обумовлює зростання обсягів соціальних трансфертів та відповідних бюджетних витрат, покриття яких за складних соціально-економічних умов здійснюється здебільшого через грошову емісію, що прискорює інфляцію і, відповідно погіршує становище вразливих верств населення. Інший, не менш важливий аспект цієї проблеми, – забезпечення прийняттого рівня міжрегіональної диференціації доходів населення, зайнятого в аналогічних секторах економіки та видах діяльності.

Загальна схема доходів населення представлена на рис. 1.1.

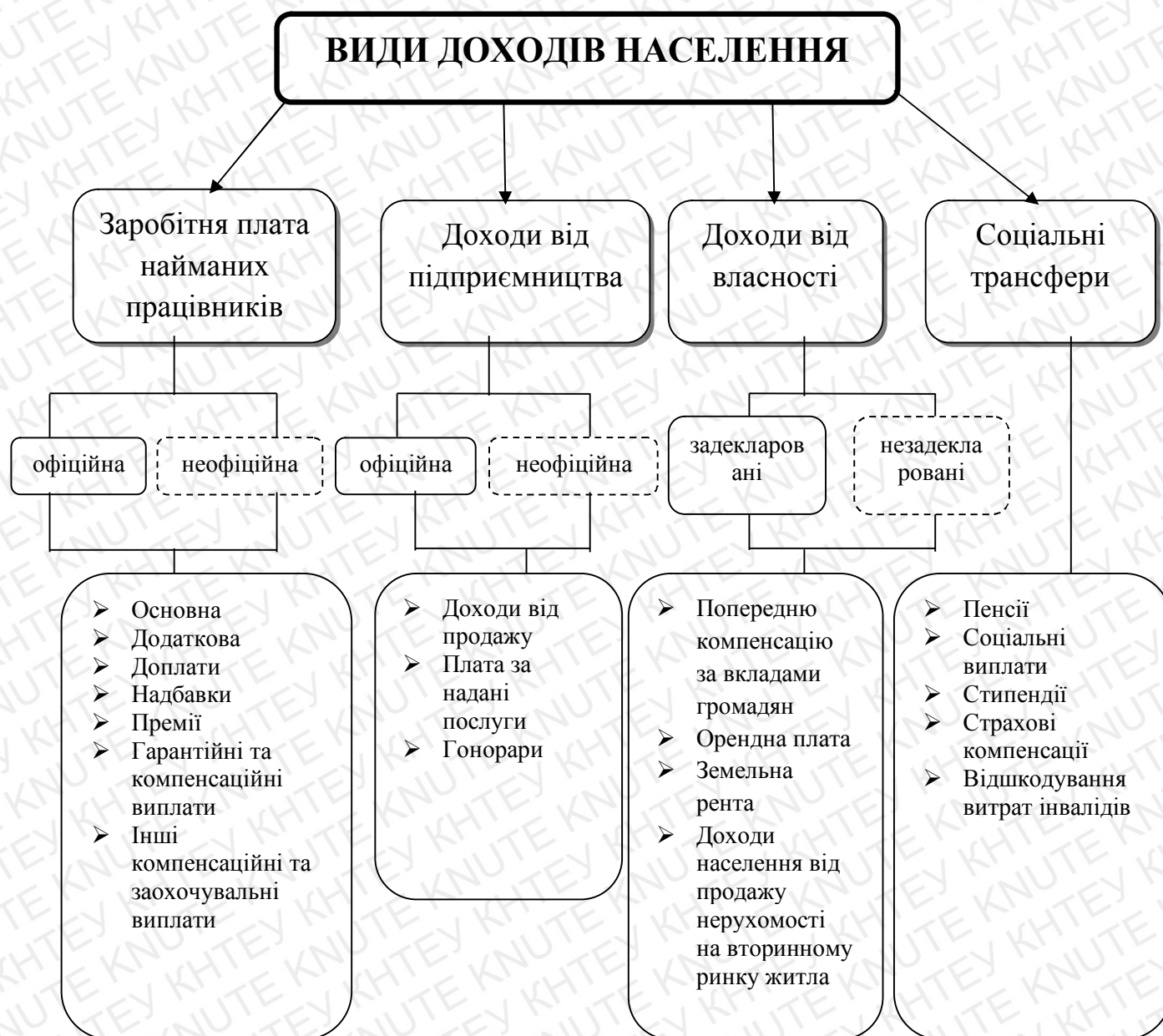

Рис. 1.1. Види доходів населення

*Джерело: складено автором за даними [15]

Доходи населення — це інструмент для визначення рівня добробуту суспільства. Ринкова економіка, орієнтуючи населення на підвищення свого добробуту, передусім за рахунок трудової активності, ініціативи і підприємництва, поряд з підтриманням соціально-незахищених груп населення потребує державних гарантій забезпечення споживання для всіх громадян.

Залежно від циклів життєдіяльності людини розрізняють доходи, які отримуються: до участі в праці (до працездатного віку), від участі в трудовій, підприємницькій, громадській діяльності, тимчасово непрацюючими (безробітні, переселенці тощо), після завершення трудової діяльності (пенсіонери). За допомогою такої класифікації можна простежити, якою мірою людина як член суспільства забезпечена доходами і соціально захищена на всіх стадіях свого життя.

Формування грошових доходів здійснюється за рахунок оплати праці працівників, виплат із соціальних фондів (соціальних трансфертів), підприємницьких доходів, доходів від власності, доходів від особистого підсобного господарства та індивідуальної трудової діяльності, інших доходів (аліментів, гонорарів, благодійної допомоги тощо).

Натуральні доходи включають доходи від реалізації продукції особистого підсобного господарства, що використовується на особисте споживання, а також трансферти в натуральній формі (рис. 1.2).

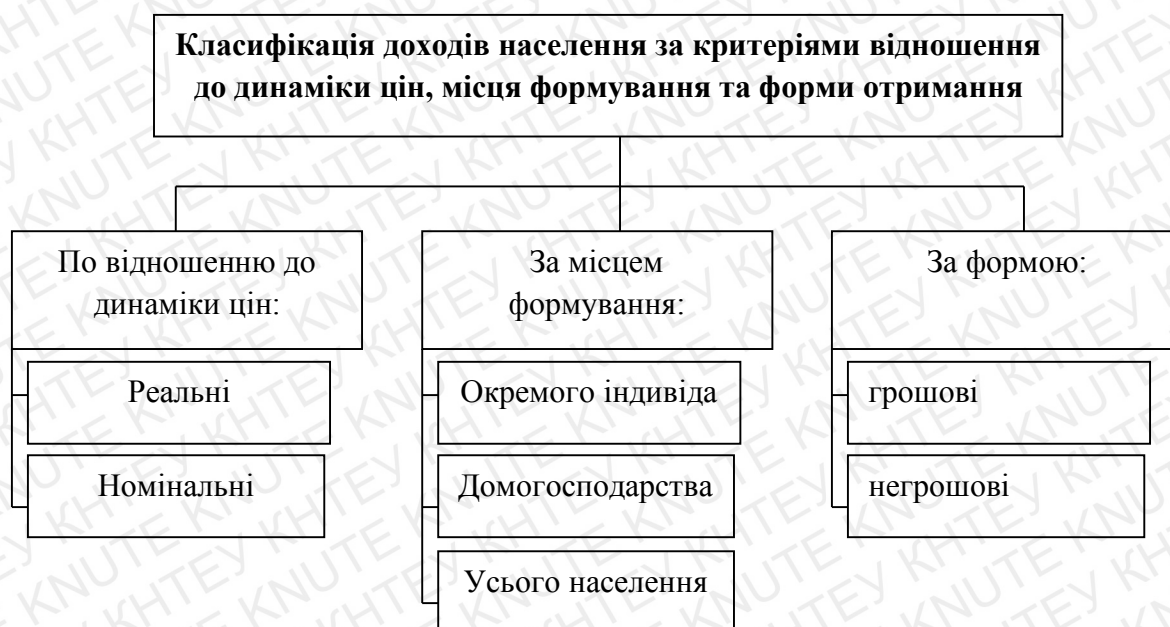

Рис. 1.2. Класифікація доходів населення за критеріями відношення до динаміки цін, місця формування та форми отримання

*Джерело: складено автором за даними [29]

Номінальні доходи - це величина нарахованих виплат і натуральних видач. Реальні доходи - це номінальні доходи, скориговані на зміни цін на товари і тарифів на послуги. Номінальні і реальні доходи, а також розміри і динаміка основних доходів окремих груп населення, таких як заробітна плата, пенсії або стипендії, дають перше уявлення щодо рівня життя.

Для характеристики добробуту населення велике значення мають сукупні доходи (всього населення, сім'ї, окремого індивідууму), зростання яких за умови незмінних цін і податків (або їх меншого підвищення порівняно зі збільшенням доходів) свідчить про підвищення можливостей задоволення потреб.

Сукупний дохід охоплює всі види грошових доходів, а також вартість натуральних надходжень, отриманих від особистого підсобного господарства і використаних на особисте (домашнє) споживання. Окрім того, в сукупний дохід входить вартість безплатних послуг, що отримуються за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів і фондів підприємств (послуги охорони здоров'я, освіти, дотації на житло, транспорт, харчування тощо).

До доходів населення також належать кошти, які взяті у нього в борг. Кінцеві доходи включають скориговані чисті доходи і чисті борги населенню. Відношення суми кінцевих доходів до чисельності населення являє собою середньодушовий грошовий дохід. Залежно від джерел формування доходи можуть бути трудові і нетрудові. За визначенням МОП, трудовий дохід — це дохід, який отримує працівник у результаті своєї економічної діяльності як наймана робоча сила або у разі самостійної зайнятості. Слід розрізняти також трудові доходи від основної роботи за наймом і доходи від вторинної зайнятості. Нетрудові доходи являють собою надходження від діяльності, що ведеться з відхиленнями від чинних у державі правових норм, норм моралі та поведінки громадян.

Сучасні наукові трактування процесу формування сукупних доходів населення та змістовного наповнення категорії «дохід» представники різних наукових шкіл подають практично тотожними. Вони виходять з того, що в

загальноєкономічному розумінні будь-який дохід – це надходження у грошовій або натуральній формі (частина вартості виготовленого суспільного продукту без матеріальних витрат), сформовані внаслідок використання факторів виробництва суб'єктами господарювання [35]. Доведено доцільність трактування доходів у широкому розумінні (як усієї сукупності надходжень із різних джерел до населення чи суб'єктів господарювання) та вузькому (як певного потоку грошових надходжень юридичних і фізичних осіб, що формується за одиницю часу) [29]. Варто акцентувати увагу на думці акад. НАН України Е. Лібанова, який підкреслював важливість наукового розуміння природи доходу як соціальної оцінки результатів економічної діяльності [75].

Сучасний процес формування сукупних доходів населення значною мірою обумовлений трансформаційними змінами у нагромаджені у виробничому, інвестиційно-інноваційному, фінансовому і соціальному потенціалах. Рівень їх завершеності - це реальні та потенційні джерела надходження трудових доходів, можливості їх диверсифікації, безпосередньо пов'язаної з продуктивною економічною діяльністю. У зв'язку з цим головна проблема, що набуває загострення і потребує вирішення саме на регіональному рівні, – це розгалуження та досягнення збалансованості різних джерел, що дає змогу підтримувати динамічну рівновагу цього процесу за умов ринкової нестабільності, можливої втрати вітчизняними товаровиробниками ринків збуту, коливання цін на енергоносії чи інших ринкових негараздів [9].

У зв'язку з цим реальні економічні можливості збільшення обсягу сукупних доходів населення регіонів ми вбачаємо в реалізації потенціалу комплексного розвитку регіонів, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури та раціональному використанні коштів місцевого бюджету. Однак складність практичного вирішення цього завдання полягає в тому, що регіональний механізм формування доходів населення має двоїстий характер – з одного боку, його основні параметри (здебільшого мінімальні)

визначаються встановленими державою соціальними гарантіями і підпорядковуються їм, з іншого – він залежить від ресурсної бази, структури економіки регіону, економічної активності населення. Головний виклик у цій сфері обумовлений тим, що сучасна державна регуляторна політика зайнятості та оплати праці, на жаль, не орієнтована на те, щоб створити умови, необхідні для реалізації соціально-економічних можливостей регіонів щодо формування нових джерел трудових доходів населення [18].

Визначені на державному рівні й централізовано встановлені соціальні гарантії та стандарти (мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, співвідношення між оплатою праці різної складності за тарифною системою) по суті «фіксують» низький рівень оплати праці переважної більшості працюючих за наймом у державному секторі економіки, і водночас є орієнтиром для формування невисокого рівня трудових доходів переважної більшості зайнятих у комерційному секторі.

У зв'язку з провідним значенням цих соціальних гарантій для нормального перебігу процесу формування сукупних доходів населення регіонів необхідно наголосити на принципових відмінностях у методології визначення мінімальної заробітної плати в національній економіці та країнах світу. Так наприклад, у Сполучених Штатах Америки цей стандарт характеризує вартість життя домогосподарства, що складається з двох дорослих людей і двох дітей. Це дає змогу врахувати специфіку відтворення людського потенціалу країни, а відтак забезпечити формування доходів з орієнтацією на гідний рівень життя.

У цьому контексті необхідно зазначити, що в системі державного регулювання оплати праці мінімальну заробітну плату встановлено наразі в переважній більшості країн Європейського Союзу на основі практики галузевих колективних угод, якими охоплено більшість працюючого населення, при цьому зазвичай її рівень не перевищує 50 % від середньої. Важко переоцінити значення державних гарантій оплати праці та практики їх застосування для загального спрямування процесу формування сукупних

доходів населення, тим більше за складних соціально-економічних умов, коли частка працівників з найнижчим рівнем оплати праці є значною [31].

Рівень доходів і заробітної плати осіб найманої праці, пов'язаних з малим бізнесом, вищий, ніж у середньому по народному господарству або промисловості.

Недержавні організації, особливо малі і середні, самостійно працюють на ринку, забезпечуючи зайнятість громадян без фінансової участі держави. Проте виникають певні проблеми, пов'язані з формуванням доходів, оплатою праці, розвитком соціально- трудових відносин.

Особливостями формування доходів осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю і малим бізнесом, є [29]:

- нестійкість отриманого доходу, оскільки справа ведеться на свій ризик;
- частина прибутку використовується на особисте споживання, частина може бути використана на інвестиції і розширення справи, якщо є можливість збуту продукції або наданих послуг;
- часто відсутній соціальний захист населення (не оплачується лікарняний лист, відпустка, не здійснюється оформлення на роботу, не робляться відрахування до небюджетних фондів);
- проблеми умов праці, її інтенсивності вирішуються, як правило, без урахування чинних норм.

У сучасних умовах значна частина доходів є прихованими. Вони пов'язані з тіньовою економікою, що являє собою приховану економічну діяльність. До неї відносять:

- види економічної діяльності, що не є незаконним бізнесом, проте в них приховуються або зменшуються доходи, тобто не відображаються певні виконані роботи, здійснюється недокументоване наймання працівників, знижується величина заробітної плати з метою ухилення від податків, податків за соціальним забезпеченням та інших зобов'язань;

- неформальна економічна діяльність, яка належить до законних видів діяльності або ведеться некорпоративними підприємствами, тобто підприємствами, що належать окремим особам, домашнім господарствам, котрі не оформлюються як особи, що ведуть економічну діяльність;
- нелегальна діяльність, яка охоплює незаконні види виробництва та послуг і підпадає під кримінальну відповідальність (виробництво і продаж наркотиків, контрабанда).

Співвідношення між різними джерелами і видами доходів не постійне. Воно змінюється під дією багатьох факторів, набір яких неоднаковий для різних груп населення і на різних рівнях [1]. Ступінь розвитку і задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб населення, а також умови в суспільстві для розвитку і задоволення цих потреб відображає соціально-економічна категорія - рівень життя населення.

Підвищення рівня життя сприяє поліпшенню якості життя, тобто умов існування людини. Відповідно до конвенцій Міжнародної організації праці (МОП) кожна людина має право на такий життєвий рівень (включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд, соціальне обслуговування), який необхідний для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, а також право на забезпечення у разі безробіття, інвалідності тощо.

Якість життя характеризується насамперед рівнем споживання товарів і послуг, а також включає соціальні результати економічного і політичного розвитку, а саме: середня тривалість життя, рівень захворюваності, умови й охорона праці, соціальна захищеність населення, поліпшення соціального середовища, забезпечення прав людини.

Отже, дослідження економічної природи доходів населення свідчать про різноманітність підходів науковців щодо визначення їх сутності, джерел надходження та проблем формування. Визначено, що дохід - це максимальна кількість засобів (грошових коштів і натуральних надходжень), отриманих або вироблених індивідом за рік для підтримання його фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану, які він може витратити

за умови, що очікувана вартість (у грошовому вираженні) майбутніх надходжень залишиться попередньою. Види доходів підприємства можуть визначатися сукупністю різних ознак. Однак найбільш поширеною є класифікація доходів населення за критеріями відношення до динаміки цін, місця формування та форми отримання.

1.2. Методи та інструменти державної політики формування доходів населення

Зміст поняття „політика формування доходів населення”, як і будь-якої іншої наукової категорії, багатоаспектний. В сучасній зарубіжній та вітчизняній науці можна виділити кілька підходів до визначення сутності політики регулювання доходів населення. Так, політику регулювання доходів населення як соціальну функцію, розглядають Н. Добрева, Є. Борщук, Т. Корецька. у своєму словнику соціальної роботи він дає наступне визначення „Політика регулювання доходів населення – це діяльність та принцип суспільства, які формують спосіб, за допомогою якого воно втручається та регулює відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними закладами” [19].

Т. Бойко визначає, що політика регулювання та формування доходів населення передбачає глибинні тенденції розвитку в усіх сферах, які зумовлюють процес створення доходів громадян. Така політика, на думку вченого, має виявляти та розв’язувати суперечності об’єктивного та суб’єктивного характеру в економіці, політиці, соціальних і духовних відносинах, тенденціях розвитку та функціонування, що впливають на соціальне самопочуття та безпеку людини” [7].

В. Горин та І. Сидор розглядають політику формування та регулювання доходів населення, як комплекс заходів, що здійснюється державними інститутами та недержавними суб’єктами з забезпечення необхідного та достатнього рівня доходів громадян, соціальних груп та територіальних громад” [17].

Аналізуючи сутність та зміст політики формування доходів населення в суспільно-політичному вимірі можна зробити висновок, що державна політика регулювання доходів є вагомим важелем, який має безпосередній вплив на рівень життя широких верств населення. Адже падіння реальних доходів, посилення майнової диференціації, а також розширення зони бідності стають вкрай актуальними проблемами сьогодення. Варто зазначити, що рівень соціально-економічного розвитку країни прямо залежить від державної політики у сфері доходів. Тому беззаперечним є той факт, що державна політика у сфері регулювання доходів населення є одним з найголовніших елементів управління рівнем соціально-економічного розвитку країни. Регулюючи доходи населення, держава використовує різні методи, які здебільшого відповідають тій чи іншій економічній ситуації всередині країни. Методи дослідження регулювання доходів населення поділяють на три групи: правові, економічні та адміністративні (рис. 1.3).

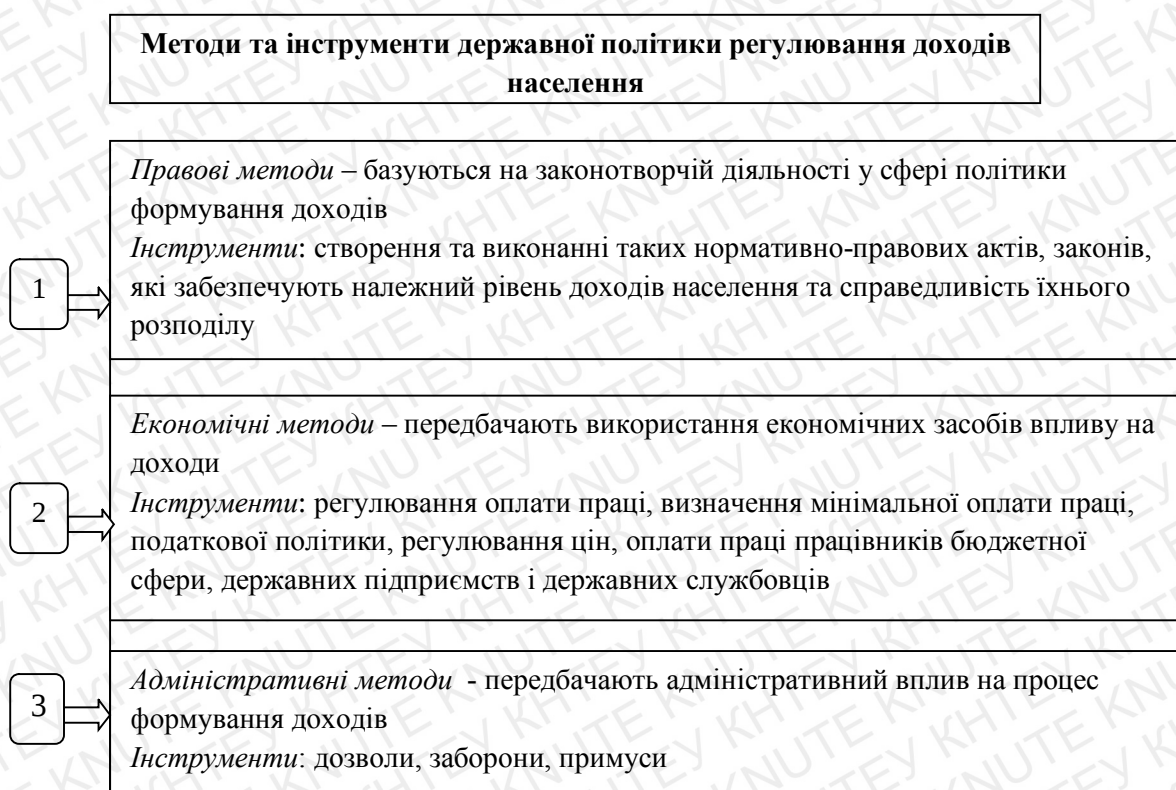

Рис. 1.3. Методи та інструменти державної політики регулювання доходів населення [60]

*Джерело: складено автором за даними [60]

Сутність правових методів регулювання полягає у створенні та виконанні таких нормативно-правових актів, законів, які забезпечують належний рівень доходів населення та справедливість їхнього розподілу. До системи економічних методів регулювання доходів населення належать регулювання оплати праці, визначення мінімальної оплати праці, податкової політики, регулювання цін, оплати праці працівників бюджетної сфери, державних підприємств і державних службовців. Адміністративні методи ґрунтуються на силі влади і використовують заборони, дозвіл або примус. Отже, у механізмі державного регулювання доходів населення немає чіткого обґрунтування механізмів установлення соціальних стандартів, цін і тарифів, які включаються у споживчий кошик. Окрім бідності, це призводить до багатьох соціально-економічних проблем у країні. Найбільш ефективним засобом державного регулювання заробітної плати в країнах із ринковою економікою є визначення гарантованого мінімуму (мінімальної заробітної плати).

Слід зазначити, що політика регулювання доходів населення охоплює усі рівні – від національного до рівня домогосподарства. На рівні домогосподарств знаходиться найбільш детальна інформація, яка стосується доходів населення. Доходи домогосподарств – це показник, який показує кінцеве споживання населення та стає основою для оцінки рівня життя населення в країні. Високий рівень бідності, який спричинений нерівністю в розподілі доходів, спричиняє соціальну напругу в суспільстві. Основним наслідком цього процесу стає зниження темпів економічного зростання країни. Нерівність за доходами часто спричиняє макроекономічну нестабільність. Значна нерівність населення є чинником бідності і, відповідно, масштабного вторинного перерозподілу доходів через соціальні трансфери; масштабні соціальні трансфери зумовлюють високі бюджетні витрати, а отже, і бюджетний дефіцит; необхідність покриття бюджетного дефіциту провокує інфляцію; інфляція значно сильніше впливає на доходи бідніших верств населення, а отже, провокує посилення нерівності [16].

Модель механізму державної політики регулювання та формування доходів населення у сучасних умовах наведено на рис. 1.4.

Сучасний механізм реалізації державної політики формування сукупних доходів населення має ринкову та неринкову складові. Ринкова складова охоплює процеси формування факторних доходів населення через ринок праці, підприємницьку діяльність, отримання доходів від ділових активів та власності. Неринкова складова включає такі шляхи отримання доходів, як соці-альні трансфери держави, приватні трансфери та формування доходів у натуральній формі в особистому підсобному господарстві [17].

Рис. 1.4. Модель механізму формування доходів населення

*Джерело: складено автором за даними [17]

Зазначимо, що встановлений розмір мінімальної заробітної плати застосовується не лише для регулювання оплати праці, а й для визначення розміру допомоги за тимчасову непрацездатність, пов'язану з виконанням трудових обов'язків.

На сучасному етапі в більшості країн світу сформована активна система державного регулювання доходів, яка спрямована на часткове зниження диспропорцій в особистих доходах населення, що породжуються ринковою системою господарювання.

Основними методами формування доходів населення є такі [17]:

1) Зменшення відрахувань до соціальних фондів (в Україні проведено реформу зниження відрахувань ЄСУ від 1 січня 2011р). Даний захід має позитивні результати, лише якщо:

- скорочення ставки відрахувань є суттєвим;
- паралельно вживаються заходи з подальшої реформи пенсійного та трудового законодавства;
- створюється резервний фонд для покриття можливого дефіциту фондів соціального страхування в економіці (за рахунок коштів від приватизації чи відрахувань від виручки від експорту);
- спрощення податкового законодавства та заборона внесення змін протягом п'яти років (цей захід створює можливості роботодавцям ефективно планувати бізнес-цикл, але разом з тим унеможливить коригування тих положень законодавства, що негативно впливають на економічне зростання країни та створюють можливості для зловживань);
- зменшення кількості податкових пільг (це допомагає більш рівномірно розподілити податковий тягар, дозволяє збільшити надходження до бюджету та підвищити ефективність використання інвестиційного ресурсу);
- спрощення системи адміністрування податків, розробка законопроектів про порядок проведення регулюючими органами перевірок діяльності суб'єктів підприємницької діяльності (цей захід дає змогу підвищити ефективність та забезпечити прозорість податкового адміністрування, а

також зменшити можливості для ухилення від сплати податків через недосконалість законодавства);

- покращення якості державних послуг (впровадження низки заходів з покращення якості послуг, що надаються державою, має вплив на детінізацію ринку праці у довгостроковій перспективі, проте деякі з цих заходів вимагають додаткових інвестицій).

Що стосується специфіки національної економіки, то перелічені вище методи також варто доповнити наступними напрямками державної політики формування доходів [51]:

- 1) Реформа пенсійної системи. Нове пенсійне законодавство заклало необхідне підґрунтя для розвитку ефективної пенсійної системи, проте головні переваги від реформи стануть очевидними через досить тривалий проміжок часу. Обмеженість ресурсів Пенсійного фонду України дозволяє розглядати можливість скорочення ставок відрахувань з фонду заробітної плати лише за умови додаткових кроків, а саме: підвищення пенсійного віку; перегляду підходів до нарахування та виплат пенсій пільговим категоріям населення тощо.

- 2) Реформа системи охорони здоров'я. Необхідно упорядкувати та зробити прозорою схему безплатних і платних послуг, чітко визначивши тарифи і можливі пільги для певних категорій громадян. Недосконалість запропонованої у законопроекті "Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування" схеми страхування не означає, що необхідно відмовитися від такої ідеї повністю.

Основними інструментами державної політики формування доходів населення є такі:

- реальне та радикальне спрощення погоджувальних і дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності;
- спрощення системи оподаткування, зниження податкового тиску за одночасного підвищення відповідальності за порушення у цій царині; використання непрямих методів податкового контролю;

- введення заборони на господарську діяльність тих фізичних осіб, які раніше вчинили серйозні податкові злочини; зменшення обсягу готівкових розрахунків, проведення майже всіх платежів через банківську систему та відповідний контроль за цими операціями;
- обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів при купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму;
- зменшення соціального навантаження на підприємства за одночасного збільшення частки утримань з фізичних осіб, які підприємства сплачують до соціальних фондів;
- використання “м'якої” моделі адаптації некримінальних тіньових капіталів до діяльності у легальній економіці тощо” [8];
- “надавання податкових канікул тим підприємствам, в яких не виявлено фактів виплати “тіньової” заробітної плати” [4];
- упорядкування процедури використання праці трудових мігрантів тощо.

В Україні впродовж сформована нормативно-правова база державного регулювання доходів, яка створювала умови підвищення життєвого рівня населення. Однак у подальшому не було забезпечено підвищення ефективності державного регулювання доходів: не визначено концептуальні засади та стратегічні пріоритети державної політики доходів; встановлені державні соціальні стандарти значно відстають від рівня розвинених країн світу, а їх державне забезпечення є досить низьким; окремі законодавчі акти погіршують можливості державного регулювання доходів, передусім це стосується введення єдиної ставки оподаткування доходів фізичних осіб [51].

Формування доходів населення відбувається у специфічному суспільно-економічному середовищі, яке поєднує у собі як ознаки ринкової економіки, так і рудименти планової системи господарювання. Хоча параметри сучасної структури доходів населення були закладені ще в перші роки незалежності, коли відбувалось становлення інститутів ринкового

господарства, до сьогодні вони не зазнали значних змін. Динаміка цих доходів визначається більшою мірою суспільно-політичними процесами, ніж макроекономічними тенденціями в країні. Через притаманні вітчизняному суспільству патерналістські стереотипи щодо вагомості ролі, яку держава має відігравати у забезпеченні матеріального благополуччя населення, для України характерні такі явища, як перевищення динаміки трудових доходів над зростанням продуктивності праці; економічно необґрунтоване підвищення соціальних стандартів у період загострення політичної боротьби; невиправдано висока частка соціальних трансфертів у доходах населення. Пасивна позиція населення, відсутність необхідних передумов (сприятливого інвестиційного середовища, розвинутої фінансової інфраструктури) значною мірою пояснюють низьку частку доходів населення від підприємницької активності і фінансового інвестування.

Вирішити актуальну проблему забезпечення стійкого зростання обсягів та вдосконалення структури доходів населення, на наш погляд, неможливо без реалізації комплексу заходів, спрямованих на утвердження конкурентного та інвестиційно сприятливого економічного середовища. Потребують вирішення питання подолання монополізації економіки, зниження безробіття за рахунок стимулювання зайнятості; розвитку інфраструктури фінансового ринку з метою розширення можливостей населення до фінансового інвестування. Перспективи поліпшення бізнес-середовища як чинника збільшення доходів населення від підприємництва пов'язані зі зниженням рівня податкового навантаження і спрощенням адміністрування фіскальних платежів, подоланням корупції, дерегуляцією господарської діяльності, забезпеченням належного захисту прав власності [36].

Формування ефективної конкурентоспроможної економіки, забезпечення соціального та економічного розвитку суспільства неможливо без суттєвого зниження рівня тінізації української економіки.

Поняття «державна політика формування доходів» ототожнюється з терміном «протидія доходам, одержаним злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму». Так, український дослідник А. Дутчак вважає, що політика формування доходів – це реалізація комплексу заходів із запобігання відмиванню коштів в Україні знайшла своє відображення через становлення інституту державного контролю – фінансовий моніторинг, з відповідним правовим та організаційним забезпеченням» [28].

Е. Макарова вважає, що державна політика формування доходів є особливою формою фінансового контролю, який здійснюється уповноваженими державними органами та суб'єктами первинного фінансового моніторингу та спрямований на виявлення операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом [51].

Таким чином, ототожнюючи термін «політика формування доходів» може розглядатися як комплекс дій, засобів та заходів, що здійснюються на об'єктах господарювання, у межах сектору економіки, адміністративно-територіальної одиниці, країни або в міжнародних масштабах для запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних шляхами, що порушують чинне законодавство».

Особливою є роль державної політики доходів в умовах економічної кризи, вона має бути спрямованою на недопущення суттєвого зниження реальних доходів населення та підтримку гранично допустимого його рівня для соціально уразливих верств населення. Пріоритетами державної політики в цей період мають бути: забезпечення зайнятості та можливостей отримання трудових доходів працездатного населення; підвищення рівня захисту доходів; підтримка доходів малозабезпечених верств населення.

Вирішення проблеми тінізації зайнятості потребує узгоджених зусиль держави у багатьох сферах державної політики. Сьогодні необхідно відійти від припущення, що детінізація не потребує спеціальних зусиль та заходів та відбуватиметься по мірі розвитку ринкових відносин у країні. Поряд з цим, враховуючи те, що державний сектор економіки потребує реформування,

проведення таких реформ без врахування впливу на тіньову економіку містить ризики щодо їх ефективності.

Державна політика формування доходів населення містить дві взаємоузгоджені складові [31]:

1. Адміністративна складова формування доходів. Ця складова передбачає кроки по посиленню адміністрування збору податків та перекриття шляхів ухиляння від сплати податків. Заходи у рамках цієї складової базуються на припущенні, що уряд має достатньо ресурсів для виконання своїх функцій, система державних витрат як така є задовільною, проте неефективною вона є в результаті зловживань та відсутності належного контролю.

Можливі заходи з посилення контролю за економічною діяльністю є такими:

- внесення Верховною Радою змін до законодавства, які посилять відповідальності за несплату податків;
- розробка та прийняття нормативних актів про обов'язкову декларацію доходів при придбанні власності на значну суму;

При цьому на фоні зростання надходжень до бюджету ліквідація існуючих можливостей ухиляння від сплати податків може стимулювати пошук нових шляхів несплати податків, а також призвести до сповільнення економічного зростання, якщо значна частина підприємців прийме рішення про припинення або скорочення економічної діяльності.

2. Мотиваційна складова детінізації ринку праці. Передбачає подальше зниження податкового навантаження, спрощення податкового законодавства та регулювання економічної діяльності одночасно з покращенням якості державних послуг.

Отже, політика формування доходів населення є визначальним напрямом внутрішньої політики держави. Варто зазначити, що рівень соціально-економічного розвитку країни прямо залежить від державної політики у сфері доходів. Сутність правових методів регулювання полягає у

створенні та виконанні таких нормативно-правових актів, законів, які забезпечують належний рівень доходів населення та справедливість їхнього розподілу. До системи економічних методів регулювання доходів населення належать регулювання оплати праці, визначення мінімальної оплати праці, податкової політики, регулювання цін, оплати праці працівників бюджетної сфери, державних підприємств і державних службовців. Адміністративні методи ґрунтуються на силі влади і використовують заборони, дозвіл або примус.

Висновки до розділу 1

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати наступні висновки:

1. Визначено, що дохід - це максимальна кількість засобів (грошових коштів і натуральних надходжень), отриманих або вироблених індивідом за рік для підтримання його фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану, які він може витратити за умови, що очікувана вартість (у грошовому вираженні) майбутніх надходжень залишиться попередньою. Державна політика регулювання доходів є вагомим важелем, який має безпосередній вплив на рівень життя широких верств населення. Адже падіння реальних доходів, посилення майнової диференціації, а також розширення зони бідності стають вкрай актуальними проблемами сьогодення.

2. Основними методами державного регулювання доходів є: встановлення мінімальних соціальних стандартів і гарантій; встановлення умов і розмірів оплати праці в бюджетній сфері; визначення порядку та умов оподаткування доходів; забезпечення державного соціального страхування; здійснення державної соціальної допомоги; здійснення бюджетного регулювання і фінансування соціальної сфери; здійснення індексації доходів. Пріоритетами державної політики регулювання доходів населення України в сучасних кризових умовах, повинні стати регулювання системи оплати праці

шляхом використання такого інструменту, як мінімальна заробітна плата та індексація грошових доходів населення на основі показника темпу інфляції поточного періоду. При цьому пріоритети державної політики регулювання доходів населення повинні мати не тільки соціальне спрямування, а бути векторно цілеспрямованими на досягнення європейських соціальних стандартів.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка особливостей державної політики формування доходів населення

Політика формування доходів населення в Україні, перш за все це діяльність держави у соціальній сфері, спрямована на об'єднання зусиль всіх господарських та управлінських структур, з метою розв'язання соціальних завдань. Саме в рамках політики формування доходів населення створюються і задовольняються потреби в благах, необхідних для самореалізації творчого потенціалу людини, групи, суспільства в соціальній сфері [8].

Ускладнення суспільно-політичної та економічної ситуації в країні, що стало наслідком анексії АР Крим та іноземної агресії на Сході України після Революції Гідності, привело до різкого зниження основних макроекономічних показників розвитку держави. Так, ВВП у 2014 році скоротився на 6,6%, у 2015 році - ще на 9,8%. За складних економічних умов, спричинених закриттям традиційних ринків збуту вітчизняної продукції, величезним дефіцитом валюти і кількаразовою девальвацією гривні, доходи населення різко впали. Так, у 2014 році вони знизились на 11,5%, у 2015 році - на 22,3%. Таким чином, за два роки реальні наявні доходи населення зменшились майже на третину. Лише внаслідок високої інфляції у ці роки відбулось деяке зростання номінального обсягу доходів населення в розрахунку на одну особу: у 2014 році - на 0,2%, у 2015 році - на 15,9% (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Окремі макроекономічні показники України за 2010-2017 рр. [21]

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ВВП, млрд. грн.	1121	1349	1459	1523	1587	1989	2383	2982
в т. ч. оплата праці найманих працівників	518	611	706	731	735	778	876	1074
Частка оплати праці у ВВП, %	48	47	50,2	49,9	46,3	39,1	36,7	36,0
Темп росту ВВП, %								
- номінальний	118,3	120,4	108,2	104,4	104,2	125,3	119,9	125,1
- реальний	104,1	105,4	100,2	100,0	93,4	90,2	102,3	103,4
ВВП на одну особу, тис. грн.	24,43	29,52	32	33,47	36,9	46,41	55,85	69,35
Наявні доходи на одну особу, тис. грн.	18,49	21,64	25,21	26,72	26,78	31,04	35,61	43,7
Темп росту реальних наявних доходів населення, %	117,1	108	113,9	106,1	88,5	77,7	100,3	101,4

*Джерело: складено автором за даними [22]

Поступальне зростання доходів населення на фоні суперечливої динаміки економічного розвитку та несприятливих умов для ведення підприємницької діяльності дає підстави констатувати, що воно мало переважно інфляційну природу. Зокрема, за номінального зростання наявних подушних доходів населення за 2003-2016 рр. у 10,9 раза в реальному вимірі вони збільшились всього вдвічі. При цьому за 2009-2016 рр. за номінального зростання в 2,5 раза реальне збільшення обсягу наявних доходів населення становило всього 5,4%. Причини такої динаміки, на наш погляд, у тому, що в Україні вагомий вплив на формування тенденцій в оплаті праці та доходах населення справляють позаекономічні чинники. Зокрема, на думку деяких експертів, уряд доволі часто використовує економічно необґрунтоване збільшення соціальних стандартів, оплати праці в бюджетній сфері для досягнення поточних економічних та політичних цілей. По-перше, зростання номінальних доходів населення провокує активізацію інфляційних процесів і девальвації гривні, що, у свою чергу, викликає зростання обсягів надходжень

непрямих податків до бюджету. «Розкручування» інфляції дає можливість поліпшити показники виконання планових обсягів доходів бюджету. По-друге, оскільки рівень доходів є одним із найбільш чутливих соціальних подразників, підвищення рівня зарплати чи соціальних виплат майже завжди позитивно сприймається суспільством (навіть за відсутності на те економічних підстав), а тому є «популярним» інструментом підвищення електоральних симпатій у період проведення виборчих кампаній [78].

Світовий досвід свідчить, що величина прожиткового мінімуму має відображати такий мінімальний дохід, гарантований державою, який би давав змогу забезпечувати працівникам середній рівень життя, нормальні умови для відтворення робочої сили та її розвитку, тобто виконував функції соціального захисту. В Україні попри наявність законодавчої бази в галузі забезпечення конституційних гарантій, прожитковий мінімум використовується лише для загальних оцінок рівня життя. На наш погляд, прожитковий мінімум повинен застосовуватись для встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком.

Важливе не тільки соціально-економічне, але й політичне значення має забезпечення реального рівня такої соціальної гарантії, як мінімальна заробітна плата. Попри всі ускладнення, які виникають у багатьох підприємств та держави в цілому при підвищенні розмірів мінімальної заробітної плати, встановлення заниженого реального рівня мінімальної заробітної плати може мати небезпечні наслідки, у тому числі і в міжнародному плані. Рівень відповідності заробітної плати конституційним гарантіям в Україні показано в таблиці 2.2.

З таблиці бачимо збільшення як прожиткового мінімуму для працездатної та непрацездатної особи так і мінімальної заробітної плати та пенсії. Вважаємо, що рівень прожиткового мінімуму є суттєво заниженим, оскільки офіційні статистичні методики не враховують реального обсягу потреб окремого індивіда у необхідних товарах та послугах в сучасних умовах.

Таблиця 2.2

**Динаміка рівня відповідності заробітної плати конституційним
гарантіям в Україні [78]**

Роки	Прожитковий мінімум, грн	Мінімальна вартість основного набору продуктового кошика, грн	Середньо-місячна заробітна плата, грн	Мінімальна вартість споживчого кошика за стандартами ООН, дол.США
2010	843	324	2250	510
2011	914	355	2648	510
2012	1042	392	3041	510
2013	1114	454	3282	510
2014	1176	517	3480	510
2015	1227	636	4195	510
2016	1388	912	5183	510
2017	1544	976	6847	510

*Джерело: складено автором за даними [78]

У сучасних умовах мінімальна заробітна плата повинна встановлюватися у розмірі не нижчому за вартісну величину межі малозабезпеченості в розрахунку на працездатну особу. Також варто відмітити, що в Україні упродовж 2012-2017 рр. можна було спостерігати зниження темпів реальної заробітної плати (рис.2.1).

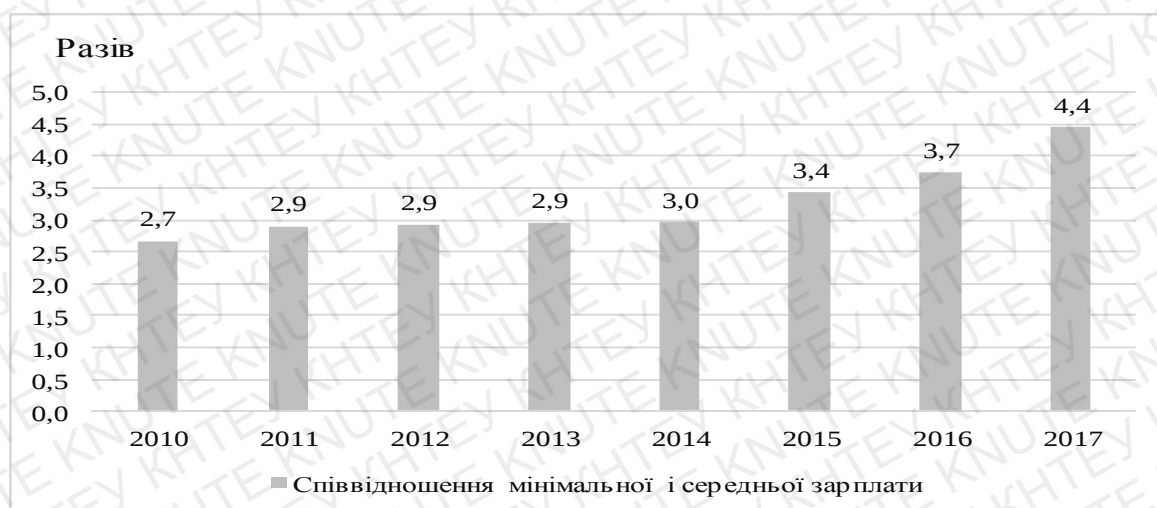

Рис. 2.1. Співвідношення мінімальної вартості споживчого кошика і середньої заробітної плати в Україні

*Джерело: складено автором за даними [78]

Зокрема, найбільші обсяги середньомісячної заробітної плати спостерігаються для галузі транспорту та фінансової сфери.

Не дивлячись на те, що співвідношення між середньомісячною заробітною платою та мінімальною вартістю споживчого кошика за аналізований період набуло ознак зростання, цей показник ще далекий від оптимального. За даними Міжнародної організації праці, мінімальна заробітна плата у більшості країн світу становить 40-60% середньої заробітної плати і у декілька разів перевищує фізіологічний прожитковий мінімум [3, 10].

Незважаючи на існування в Україні розробленої законодавчої бази в галузі забезпечення конституційних гарантій щодо соціального захисту населення, рівень життя населення залишається без змін.

Водночас його базовий соціальний норматив – прожитковий мінімум використовується лише для загальних оцінок рівня життя населення. Зокрема, під час розрахунків мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму фактично не враховується прогностичний рівень зростання макроекономічних показників української економіки. Адже розмір мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму не завжди переглядаються, відповідно до рівня інфляції впродовж року. Отже, величина мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму повинні регулярно підвищуватись із врахуванням реальних інфляційних процесів в країні. Це, з одного боку, забезпечуватиме соціальні гарантії членам суспільства, покриваючи їм мінімум доходів, а з іншого, – встановлюватиме мінімальні вимоги щодо підвищення ефективності економіки країни. Водночас варто зауважити, що державні мінімальні стандарти повинні знайти своє відображення як у державному, так і в місцевих бюджетах, що сприятиме вирівнюванню рівня соціального забезпечення громадян у межах різних областей, районів та інших адміністративних одиниць тощо.

Світовий досвід проведення індексації доходів показує, що цей процес повинен бути обмежений та диференціюватися по категоріях

доходоотримувачів, а також за часовим періодом. Це вказує на те, що сприяння підтримці доходів населення здійснюється у перерізі різних форм та напрямків допомоги, а сама система соціального захисту спрямована на підтримку реальних, а не номінальних доходів, як в Україні. Одночасно індексація поєднує у собі заходи, які компенсують втрату грошових доходів, а також натуральні виплати і пільги. До них належать як продовольчі талони, так і система державного виховання, тобто навчання дітей, професійна перепідготовка дорослого населення, державне медичне та соціальне обслуговування тощо.

Основними нормативно-правовими документами, що регулюють порядок проведення індексації грошових доходів населення України, є: Закон України “Про індексацію грошових доходів населення” , Указ Президента України “Про основні напрями політики щодо грошових доходів населення України”, Постанова Кабінету Міністрів України (КМУ) “Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення” та Закон України “Про Державний бюджет України на «відповідний» рік”. У Законі України “Про індексацію грошових доходів населення” прописані загальні принципи індексації грошових доходів населення, що не враховують сучасної соціально-економічної ситуації нашої держави, оскільки цей закон прийнятий ще у 1991 році. Указ Президента України “Про основні напрями політики щодо грошових доходів населення України” передбачав створення передумов для формування та реалізації політики грошових доходів населення, спрямованої на підвищення реальних доходів, яка складалась з трьох етапів, що так і не були реалізовані. У Постанові КМУ “Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення” детально описаний порядок проведення індексації заробітної плати та наведено кілька прикладів її розрахунку, що актуально і в умовах сьогодення. Щодо Закону України “Про Державний бюджет України на «відповідний» рік”, то у ньому зазначені розміри мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму.

Відповідно у цьому документі повинна бути передбачена система компенсаційних заходів і держаних гарантій щодо недопущення зубожіння населення, створення організаційно-економічних умов реалізації політики щодо грошових доходів населення у кризових умовах. Важливою складовою документа повинна також стати періодизація проведення комплексних реформ у цій сфері та визначення механізмів їх реалізації, зокрема у сфері легалізації тіньових доходів населення, реформування системи оплати праці у напрямку підвищення рівня оплати праці, оподаткування доходів, їх моніторингу і контролю, посилення контролю за додержанням законодавства про оплату праці, своєчасну виплату заробітної плати тощо.

Формування доходів населення в Україні відбувається у специфічному суспільно-економічному середовищі, яке поєднує у собі як ознаки ринкової економіки, так і рудименти планової системи господарювання. Хоча параметри сучасної структури доходів населення були закладені ще в перші роки незалежності, коли відбувалось становлення інститутів ринкового господарства, до сьогодні вони не зазнали значних змін. Динаміка цих доходів визначається більшою мірою суспільно-політичними процесами, ніж макро- економічними тенденціями в країні. Через притаманні вітчизняному суспільству патерналістські стереотипи щодо вагомості ролі, яку держава має відігравати у забезпеченні матеріального благополуччя населення, для України характерні такі явища, як перевищення динаміки трудових доходів над зростанням продуктивності праці; економічно необґрунтоване підвищення соціальних стандартів у період загострення політичної боротьби; не виправдано висока частка соціальних трансфертів у доходах населення. Пасивна позиція населення, відсутність необхідних передумов (сприятливого інвестиційного середовища, розвинутої фінансової інфраструктури) значною мірою пояснюють низьку частку доходів населення від підприємницької активності і фінансового інвестування.

Вирішити актуальну проблему забезпечення стійкого зростання обсягів та вдосконалення структури доходів населення, на наш погляд, неможливо

без реалізації комплексу заходів, спрямованих на утвердження конкурентного та інвестиційно сприятливого економічного середовища. Потребують вирішення питання подолання надмірної монополізації економіки, зниження безробіття за рахунок стимулювання зайнятості; розвитку інфраструктури фінансового ринку з метою розширення можливостей населення до фінансового інвестування. Перспективи поліпшення бізнес-середовища як чинника збільшення доходів населення від підприємництва пов'язані зі зниженням рівня податкового навантаження і спрощенням адміністрування фіскальних платежів, подоланням корупції, дерегуляцією господарської діяльності, забезпеченням належного захисту прав власності.

Отже, узагальнюючи, можна дійти висновку, що пріоритетами державної політики регулювання доходів населення України в сучасних кризових умовах, повинні стати регулювання системи оплати праці шляхом використання такого інструменту, як мінімальна заробітна плата та індексація грошових доходів населення на основі показника темпу інфляції поточного періоду. При цьому пріоритети державної політики регулювання доходів населення повинні мати не тільки соціальне спрямування, а бути векторно цілеспрямованими на досягнення європейських соціальних стандартів. До того ж повинні ґрунтуватися та узгоджуватися з стратегією економічного та соціального розвитку України загалом.

2.2. Аналіз державної політики детінізації доходів

Формування державної політики детінізації доходів виявляється передусім у дієвості інструментів і методів реалізації даної політики. Тому завданням у даному питанні є аналіз особливостей та результатів реалізації заходів держави, спрямованих на скорочення рівня тінізації доходів населення. Результативність процесу детінізації доходів населення є похідною від спроможності держави створити сприятливі умови для нарощення суб'єктами господарювання ділової активності в легальній

економіці завдяки поліпшенню інвестиційного та бізнес-клімату в країні та створенню такого інституційного середовища, для якого тіньова економіка стала б неефективною. Це значною мірою відбулося завдяки скороченню обсягу отриманих збитків підприємствами усіх сфер економіки. Для оцінки ефективності державної соціальної політики пропонуємо розглянути спочатку особливості розподілу бюджетних коштів на фінансування державних соціальних програм у 2017 році (рис. 2.2).

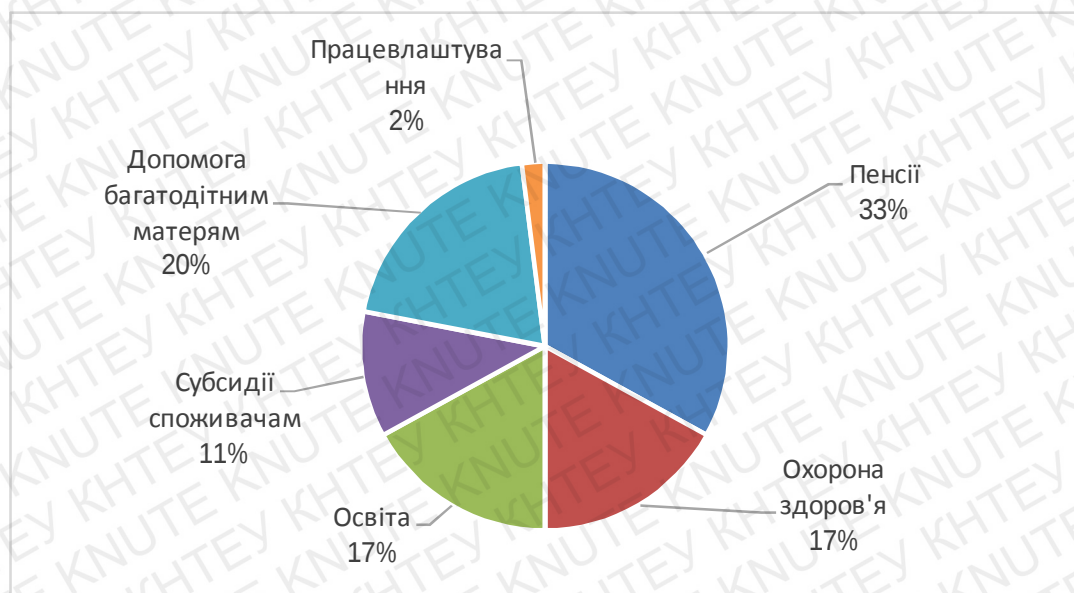

Рис. 2.2. Розподілу бюджетних коштів на фінансування державних соціальних програм у 2017 році, %

*Джерело: складено автором за даними [23]

Як свідчать дані Міністерства фінансів України, у 2017 році в ході реалізації соціальної політики з Державного бюджету було виділено 33% коштів на фінансування пенсій, 20% - на допомогу багатодітним матерям, по 17% на освіту та охорону здоров'я відповідно. Лише 2% коштів було виділено на фінансування допомоги у працевлаштуванні. На нашу думку, така структура розподілу видатків на фінансування соціальних програм не може бути ефективною і спрямована передусім на «проїдання» коштів Державного бюджету. Тобто, держава не здійснює рішучих кроків,

пов'язаних зі зміною самої системи розподілу та перерозподілу доходів населення в напрямку їх детінізації.

Також враховувати той факт, що у 2015-2017 рр. Уряд опинився у скрутному становищі. З одного боку, кількість зобов'язань Уряду в соціальній сфері є набагато більшою, ніж він реально може виконати. Паралельно із МВФ вимагає постійного скорочення бюджетного фінансування соціальних програм, погіршення соціальних стандартів життя.

У 2016-2017 рр. в Україні для реалізації соціальних програм використовувався новий механізм змішаної фінансової участі. Даний механізм передбачав можливості збільшення фінансування соціальної сфери за рахунок позабюджетних коштів і зовнішніх джерела фінансування (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Джерела фінансування державних соціальних програм в Україні

Джерело: розроблено автором.

Все це лише негативно відбивається на будь-яких заходах держави, спрямованих у бік детінізації доходів населення. Громадяни України змушені приховувати частину своїх доходів аби мати змогу підтримувати власне існування або власну справу. В Україні використовуються практично всі джерела фінансування соціальної сфери, однак існує нагальна потреба у формуванні налагодженої системи фінансування. Розміри і різноманіття соціальних послуг напряду залежать від економіки України, продуманості економічної політики і ефективності використання бюджетних коштів. Робота соціальної системи може бути покращена з тим самим рівнем фінансування, якщо більш ефективно використовувати наявні ресурси, шукати альтернативні шляхи вирішення проблем.

Однією із ключових складових формування ефективності детінізації доходів населення є ефективність системи фінансового моніторингу. Вона являє собою ступінь відповідності результатів функціонування фінансового моніторингу поставленим меті й витраченим ресурсам. Оскільки метою національної системи фінансового моніторингу є запобігання та протидія використанню фінансового сектора в процесах легалізації злочинних доходів, то її ефективність можна розглядати як здатність з найменшими витратами запобігати та протидіяти процесам легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму.

Також вважаємо за доцільне перелік критеріїв доповнити критерієм “дієвість” — здатність суб’єктів системи фінансового моніторингу забезпечити своєчасне та повне виконання своїх функцій, і розраховувати його на основі таких показників як: робоче навантаження на співробітників Державної служби фінансового моніторингу України (ДСФМУ), результативність міжнародних комунікацій, рівень перепідготовки/підвищення кваліфікації працівників системи фінмоніторингу та рівень інформаційного забезпечення роботи ДСФМУ. Робоче навантаження визначається як відношення обсягу повідомлень, прийнятих на обробку до чисельності персоналу ДСФМУ; результативність

міжнародних комунікацій – інтегральний показник, що базується на даних про направлені та отримані запити до/від підрозділів фінансових розвідок іноземних держав та відповіді на них; рівень перепідготовки/підвищення кваліфікації – кількість представників суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу, що пройшли навчання в Навчально-методичному центрі ДСФМУ; рівень інформаційного забезпечення – кількість електронних повідомлень від суб'єктів первинного моніторингу в загальній кількості повідомлень про фінансові операції, взяті на облік ДСФМУ.

Критерії та значення відповідних показників ефективності системи фінмоніторингу за 2011-2017 рр. подані в табл. 2.3.

Критерій результативності визначається як здатність приносити кращий результат, ніж в попередні періоди, і визначається за допомогою таких показників як: обсяг повідомлень, відібраних для формування досьє від загальної кількості взятих на облік повідомлень; обсяг узагальнених матеріалів, за якими порушено кримінальні справи від загальної кількості узагальнених матеріалів; обсяг кримінальних справ, за якими винесено вирок суду від загальної кількості кримінальних справ, направлених до суду.

Суть критерію економічності полягає у мінімізації всіх видів витрат на організацію та функціонування системи фінансового моніторингу. Він обчислюється за показником обсягу бюджетних асигнувань на утримання ДСФМУ у загальному обсязі видатків бюджету.

Згідно методики, для розрахунків інтегрального показника ефективності системи фінмоніторингу потрібно провести нормалізацію показників. Під час розрахунків необхідно забезпечити інформаційну односпрямованість показників З цією метою їх поділяють на:

- стимулятори (прямий зв'язок між інтегральною оцінкою та показником)
- дестимулятори (обернений зв'язок).

Таблиця 2.3

**Показники ефективності системи фінансового моніторингу
за 2011-2017 рр.**

Критерії	Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Результативність	Обсяг повідомлень, відібраних для формування досьє від загальної кількості взятих на облік повідомлень, %	19,58	14,56	16,16	23,22	19,03	10,51	12,01
	Обсяг узагальнених матеріалів, за якими порушено кримінальні справи від загальної кількості узагальнених матеріалів, %	46,92	50,86	66,61	58,33	23,53	13,1	84,52
	Обсяг кримінальних справ, за якими винесено вирок суду від загальної кількості кримінальних справ, направлених до суду %	62,5	65,81	79,33	61,32	26,05	56,57	64,97
Доцільність	Рівень тінізації, % ВВП	46,8	46,9	49,4	48,6	48,4	49,0	49,5*
	Арештовано/вилучено майна до ВВП, %	0,1000	0,0062	0,6089	0,0197	0,0265	0,0337	0,0411
Дієвість	Робоче навантаження на одного працівника ДСФМУ, шт	4151,19	2810,37	2403,35	2310,67	3869,00	4480,65	4767,67
	Результативність вихідних міжнародних комунікацій, %	94,646	97,619	87,063	106,853	92,077	74,365	102,278
	Результативність вхідних міжнародних комунікацій, %	99,242	100,000	97,945	100,000	101,070	100,000	99,425
	Кількість співробітників системи фінмоніторингу, що пройшли перепідготовку/підвищення кваліфікації, чол	288	524	602	937	1151	973	1106
	Рівень інформаційного забезпечення, %	98,2902	99,0761	99,3437	99,4182	99,6073	99,8933	99,9397
Економічність	Бюджетні асигнування на утримання ДСФМУ, від загальних обсягів видатків бюджету, %	0,0242	0,0204	0,0144	0,0122	0,0100	0,0074	0,0077

*за даними [77]

Відповідно до методики, нормалізацію показників слід проводити за максимальними для індикаторів-стимуляторів та мінімальними для індикаторів - дестимуляторів значеннями динамічного ряду індикаторів, що дозволить утримувати нормовані значення індикаторів у діапазоні $[0; 1]$ за наступною формулою [3].

$$z_i = \begin{cases} x_i/x_{\max}, & \text{якщо показник є стимулятором} \\ x_{\min}/x_i, & \text{якщо показник є дестимулятором} \end{cases} \quad (2.1)$$

де z_i – нормалізований показник ефективності системи фінансового моніторингу; x_i – фактичне значення i -го показника; $x_{\max}$ – максимальне значення i -го показника; $x_{\min}$ – мінімальне значення i -го показника.

Згідно методики, наступним кроком є визначення вагових коефіцієнтів нормалізованих показників та обчислення агрегованих показників ефективності за критеріями [2 с.13-14]. Оскільки показники результативності вихідних та вхідних міжнародних комунікацій майже ідентичні за суттю, їх буде доцільно об'єднати в один показник результативності міжнародних комунікацій. Вага обох показників однакова і буде дорівнювати 0,5. Об'єднання проведено за тією ж формулою, за якою відбудеться розрахунок агрегованих показників та інтегрального індексу:

$$I = \sum a_i * z_i \quad (2.2)$$

де z_i – нормалізовані показники ефективності системи фінансового моніторингу;

a_i – вагові коефіцієнти.

Для визначення вагових коефіцієнтів нормалізованих показників у межах окремих агрегованих показників, а також вагових коефіцієнтів агрегованих показників – у межах інтегрального показника варто скористатися правилом Фішберна, яке дає можливість визначити рівень значущості показників на основі їхнього ранжування.

Результати розрахунків – агреговані показники ефективності та інтегральний індекс ефективності – приведені в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Агреговані та інтегральний показники ефективності системи
фінмоніторингу**

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Результативність	0,7380	0,6524	0,7773	0,8589	0,5573	0,3968	0,7284
Доцільність	0,7214	0,6687	0,9649	0,6528	0,6591	0,6552	0,6528
Дієвість	0,6512	0,8045	0,8562	0,9607	0,8178	0,7281	0,7772
Економічність	0,3058	0,3627	0,5139	0,6066	0,7400	1,0000	0,9601
Інтегральний показник	0,6724	0,6587	0,8230	0,7922	0,6582	0,6009	0,7387

*за даними [77]

Отже, ефективність системи фінмоніторингу протягом досліджуваного періоду була нерівномірною, без чіткого напрямку тренду і коливалась в межах 60%-82%. Водночас, можна виділити періоди високої (2013-2014 рр. та 2017 р.) і низької ефективності (2011-2012 рр. та 2015-2016 рр.).

Основними причинами падіння ефективності протягом 2011-2012 рр. були зниження результативності, в основному за рахунок скорочення кількості повідомлень, відібраних для формування досьє й невисокого рівня відкритих кримінальних справ, та доцільності за рахунок сильного падіння рівня вилучених/арештованих активів (до 0,006 % ВВП – найнижчого значення за період), що не можна пояснити зниженням рівня тінізації. Падіння ефективності не було перекрито зростанням кількості вироків за результатами розгляду кримінальних справ, підвищенням результативності міжнародних комунікацій та постійно зростаючим протягом досліджуваного періоду рівнем інформаційного забезпечення. Ці процеси супроводжувались найвищим рівнем асигнувань на утримання ДСФМУ за досліджуваний період – 0,02% від загальних видатків держбюджету.

Протягом 2015-2016 рр. основними причинами низької ефективності системи фінмоніторингу були падіння результативності, в основному за рахунок стрімкого скорочення кількості повідомлень, відібраних для

формування досьє та узагальнених матеріалів (до найнижчого значення за період), та дієвості за рахунок значного підвищення робочого навантаження (до 67,4%-94% порівняно з 2014 р. в 2015-2016 рр.) й незначного зниження результативності міжнародних комунікацій. Ці процеси відбувались на фоні скорочення видатків бюджету на утримання ДСФМУ до найнижчого рівня за досліджуваний період – 0,0074% від загальних витрат бюджету. Слід зазначити, що скорочення витрат в 2015-2016 рр. могло бути не виправданим, що позначилось на ефективності.

Протягом 2013-2014 рр. ефективність системи фінансового моніторингу досягла найвищого рівня за досліджуваний період – 82,3% та 79,2% відповідно. Це було досягнуто завдяки покращенню ключових показників результативності, доцільності та дієвості, зокрема це обсяги арештованого майна й кількість вироків суду (у 2013 р. максимум за період), у 2014 р. максимуму за період досягли: кількість відібраних повідомлень для формування досьє, результативність міжнародних комунікацій та робоче навантаження. Економічність була на середньому рівні (0,014%-0,012% від загальних витрат бюджету).

У 2017 р. ефективність системи фінмоніторингу зросла майже до 74% перш за все за рахунок підвищення результативності (зріс обсяг узагальнених матеріалів та вироків) та дієвості (висока результативність міжнародних комунікацій, рівні підвищення кваліфікації та інформаційного забезпечення). Економічність була на високому рівні (0,0077% від загальних витрат бюджету). Однак, робоче навантаження було найбільшим за досліджуваний період (4,77 тис повідомлень на одного працівника), що можна розглядати як стримуючий фактор, оскільки більша завантаженість може сприяти продуктивності тільки до певної межі – подальше зростання призведе до формального ставлення до роботи та збільшення помилок. Ця теза підтверджується значним кореляційним зв'язком (показник кореляції 0,7) між робочим навантаженням та інтегральним індексом ефективності протягом періоду.

Таким чином, згідно розрахованого інтегрального індексу, потенціал зростання ефективності системи фінмоніторингу досить високий і станом на 2017 р. склав 26%. Підвищення ефективності можна досягти покращенням низьких показників одночасно зі збереженням високих на оптимальному рівні. Зважаючи на високий рівень тінізації, ефективність системи фінмоніторингу має бути виражена у зростанні обсягів арештованого/вилученого майна. Станом на 2017 р. рівень цього показника складає 0,04% ВВП, в той час як тінізація – 49,5% ВВП. Економічність системи фінмоніторингу не можна розглядати однозначно – зниження витрат виправдане лише в деяких межах.

Підвищення економічності (зниження бюджетного асигнування ДСФМУ) виправдовувало себе до 2013 р. Подальше зменшення фінансування, одночасно з іншими, описаними вище процесами, призводило до зниження ефективності до 2016 р. включно. В 2017 р. ефективність зростає, чому посприяло в тому числі й зниження економічності. Таким чином, критерій економічності має ґрунтуватись не на мінімізації, а на оптимізації витрат (встановлення їх на рівні достатньому для виконання ДСФМУ своїх функцій). Протягом досліджуваного періоду цим рівнем є показник 2013 р. – 0,014 % від загальних видатків держбюджету.

Рівень бюджетних асигнувань поряд з високою часткою витрат на оплату праці з одного боку дозволяє фінансово стимулювати співробітників ДСФМУ (середня зарплата в 2017 р. складала 8,88 тис грн. [7]), з іншого боку залишає менше коштів на забезпечення діяльності та функціонування Державної інформаційної та інформаційно-аналітичної системи (ДІАС) ДСФМУ, оновлення технічного ресурсу єдиної державної інформаційної системи (ЄДІС) у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму і утримання Навчально-методичного центру ДСФМУ, що в свою чергу, негативно впливає на ефективність роботи.

Фінансовий моніторинг є важливою і дієвою формою державного фінансового контролю з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Ефективність фінансового моніторингу є основоположною характеристикою функціонування системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом і визначається як здатність з найменшими витратами запобігати та протидіяти процесам легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму.

В результаті розрахунку ефективності системи фінмоніторингу з'ясовано, що ефективність системи фінмоніторингу протягом досліджуваного періоду була нерівномірною, без чіткого напрямку тренду і коливалась в межах 60%-82%. Водночас, можна виділити періоди високої (2013-2014 рр. та 2017 р.) і низької ефективності (2011-2012 рр. та 2015-2016 рр.). Основними причинами падіння ефективності було зниження результативності і доцільності.

Таким чином, у даному питанні було проведено оцінку ефективності державної політики детінізації доходів, яка виявляється передусім у дієвості інструментів і методів реалізації даної політики. Здійснено аналіз особливостей та результатів реалізації заходів держави, спрямованих на скорочення рівня тінізації доходів населення. У 2016-2017 рр. в Україні для реалізації соціальних програм використовувався новий механізм змішаної фінансової участі. Даний механізм передбачав можливості збільшення фінансування соціальної сфери за рахунок позабюджетних коштів і зовнішніх джерел фінансування. Згідно розрахованого інтегрального індексу, потенціал зростання ефективності системи фінмоніторингу досить високий і станом на 2017 р. складав 26%. Підвищення ефективності можна досягти покращенням низьких показників одночасно зі збереженням високих на оптимальному рівні. Зважаючи на високий рівень тінізації, ефективність системи фінмоніторингу має бути виражена у зростанні обсягів арештованого/вилученого майна. Станом на 2017 р. рівень цього показника

складає 0,04% ВВП, в той час як тінізація – 49,5% ВВП. Економічність системи фінмоніторингу не можна розглядати однозначно – зниження витрат виправдане лише в деяких межах.

Висновки до розділу 2

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати наступні висновки:

1. Поступальне зростання доходів населення на фоні суперечливої динаміки економічного розвитку та несприятливих умов для ведення підприємницької діяльності дає підстави констатувати, що воно мало переважно інфляційну природу. Зокрема, за номінального зростання наявних доходів на душу населення за 2003-2016 рр. у 10,9 раза в реальному вимірі вони збільшились всього вдвічі. При цьому за 2009-2016 рр. за номінального зростання в 2,5 раза реальне збільшення обсягу наявних доходів населення становило всього 5,4%. Причини такої динаміки, на наш погляд, у тому, що в Україні вагомий вплив на формування тенденцій в оплаті праці та доходах населення справляють позаекономічні чинники.

2. Фінансовий моніторинг є важливою і дієвою формою державного фінансового контролю з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Ефективність фінансового моніторингу є основоположною характеристикою функціонування системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом і визначається як здатність з найменшими витратами запобігати та протидіяти процесам легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму. В результаті розрахунку ефективності системи фінмоніторингу з'ясовано, що ефективність системи фінмоніторингу протягом досліджуваного періоду була нерівномірною, без чіткого напрямку тренду і коливалась в межах 60%-82%. У 2016-2017 рр. в Україні для реалізації соціальних програм використовувався новий механізм змішаної фінансової участі. Даний механізм передбачав можливості збільшення

фінансування соціальної сфери за рахунок позабюджетних коштів і зовнішніх джерела фінансування. Згідно розрахованого інтегрального індексу, потенціал зростання ефективності системи фінмоніторингу досить високий і станом на 2017 р. складав 26%.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід реалізації державної політики формування доходів населення

Найбільш суттєві заходи впливу на рівень доходів населення здійснюються на основі втручання держави в перерозподільні процеси в суспільстві та пов'язані з функцією підтримки соціального миру. Метою втручання держави в перерозподільні процеси в суспільстві є підвищення життєвого рівня громадян шляхом перерозподілу доходів між індивідами і соціальними групами. Можна вказати декілька аргументів на користь цього процесу.

По-перше, є пряма залежність між ступенем соціальної нерівності і загальним добробутом країни. Тому зниження нерівності супроводить зростання суспільного добробуту.

По-друге, існує взаємозв'язок між ступенем соціального розшарування і темпами економічного зростання (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Темпи економічного зростання і частка населення, що знаходиться за межею бідності в деяких країнах Європи

Країна	Середній темп економічного зростання за 2000-2017 рр., %	Частка бідного населення, 2017 р., %
Бельгія	1,8	13
Великобританія	1,8	21
Греція	1,1	23
Данія	2,0	7
Нідерланди	1,3	11
Норвегія	2,0	5
Франція	1,7	13
Фінляндія	1,6	5
Швеція	1,2	5

* Джерело: складено автором за даними [20]

По -третє, нерівність приводить до існування в суспільстві бідного населення.

Згідно із статистичними даними, мінімальна різниця в доходах населення існує в Скандинавських країнах. Частка населення, що знаходиться за межею бідності, складає тут 4,5-6,5%. Далі слідує група країн континентальної Європи — Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Франція (11-13%). Третя група країн з відносно великою групою бідного населення — це південні країни Європи: Греція, Іспанія, Португалія. Тут бідне населення складає 18-27%.

Відмінності між багатими і бідними в останні десятиліття все більш поглиблюються. Особливо інтенсивно ці процеси стали відбуватися в період 1960-1990-х рр. Доходи п'ятої частини найбагатших людей за цей період збільшилися в 30 разів. 200 чоловік найбагатших людей в світі подвоїли свої капітали протягом 2000-х рр. В даний час 385 чоловік найбагатших людей мають такий же дохід, як 2,5 млрд найбідніших. П'ята частина найбагатшого населення миру споживає зараз 86% виробництва всіх світових товарів і послуг, 58% всієї енергії, 84% всього паперу [20].

Складовою заходів щодо безпосереднього впливу держави на рівень доходів населення є встановлення гарантії мінімальної заробітної плати, що має статус державного соціального стандарту. Величина заробітної плати визначається колективними договорами, що періодично укладаються між профспілками і асоціаціями підприємців. Саме виходячи з мінімальних розмірів оплати праці і ведуться переговори між керівниками компаній і профспілками про укладення угод і колективних договорів. У цих документах також вказується розмір доплат, диференціація заробітної плати залежно від рівня кваліфікації і т.д. Причому традиційні тарифні розряди останніми роками втрачають своє значення [44].

Встановлювана державою мінімальна гарантія грає роль своєрідного соціального стабілізатора, що перешкоджає заробіткам опускатися нижче за прожитковий мінімум і виникненню бідності. У документах МОП

сформульована мета встановлення державою розміру мінімальної заробітної плати - забезпечити "гарантований мінімальний рівень життя".

За типом регулювання мінімальної заробітної плати економічно розвинені країни можна розділити на дві групи. До першої відносяться Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія і Люксембург, де мінімальна заробітна плата встановлюється законодавчо, а також Бельгія і Греція, де мінімум заробітної плати визначається угодами. До другої групи входять країни, в яких мінімальна заробітна плата затверджується або галузевими угодами (ФРН, Італія, Данія), або спеціальними органами (комітетами із заробітної плати у Великобританії).

Дані про мінімальну заробітну плату у 2010-х рр. за одну відпрацьовану робочу годину в деяких країнах приведені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Мінімальна заробітна плата за одну робочу годину, в дол.США

Країна	Оплата за годину роботи
Данія	15,5
Норвегія	14,1
Швейцарія	12,8
Німеччина	12,6
США	11,5
Швеція	10,9
Фінляндія	10,7
Великобританія	10,3
Японія	10,1
Бельгія	9,9

*за даними [34]

Введення мінімуму заробітної плати, не підкріплене попередніми розрахунками, може негативно вплинути на зайнятість, привести до зменшення числа робочих місць, особливо серед молоді. Результати аналізу, проведеного в США в 2015 р., свідчать, що 10%-ве зростання мінімальної заробітної плати привело до зменшення зайнятості серед молоді на 1-3% [34].

Податкова політика країн з розвинуеною ринковою економікою відіграє величезну роль у формуванні і розподілі доходів як підприємництва (юридичних осіб), так і населення (фізичних осіб).

Фіскальна функція податків тісно пов'язана з підвищенням життєвого рівня населення. Чим вищий рівень доходів населення, тим більша база для оподаткування. Ця функція також тісно пов'язана з принципами соціальної справедливості. Вони в даному контексті можуть виражатися в обов'язку всього працюючого населення платити податки (горизонтальна справедливість), а також в існуванні диференційованої податкової шкали (вертикальна справедливість). Податок вважається справедливим, якщо ступінь нерівності в розподілі доходів після вирахування податку менший, ніж був до сплати податків. Ефективність податкової системи зв'язується із збереженням добробуту платників податків. Зниження добробуту населення сприймається як падіння ефективності податкової системи [45].

Частка всіх податків у ВВП в країнах з розвинуеною ринковою економікою сягає помітної величини. У 2000-х рр. вона складала: в США - 30 %, в Японії - 26-31, в Німеччині - 38, у Франції 42-45, в Англії - 37-38, в Італії - 33-41, в Канаді - 33-37, в Австралії - 30, в Швеції - 50-60 % і т.д. В середньому в країнах з розвинуеною ринковою економікою у вказаний період доля центрального рівня податків у ВВП складала 30 % [45]. Необхідно відмітити відносну стабільність частки податкових надходжень в розвинених країнах.

І у минулому, і в сучасний період в країнах з ринковою економікою простежується чіткий взаємозв'язок між розподілом всіх податків на прямі і непрямі та ступенем економічного розвитку і відповідно рівнем життя населення цих країн. Чим нижчий рівень розвитку економіки країни і життєвий рівень населення, тим більшу частку в загальному обсязі податків займають непрямі податки. І навпаки, чим вищий рівень розвитку економіки і життєвий рівень населення, тим більше частка прямих податків.

Основний прямий податок підприємств — податок на прибуток. У багатьох країнах він стягується роздільно на різних бюджетних рівнях. Основні прямі податки з працюючого населення — індивідуальний прибутковий податок і відрахування на соціальне страхування. Дані про величину прямих податків за станом на 1999 р. в деяких країнах приведені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Ставки прямих податків в деяких країнах

Країна	Прибутковий податок, %	Податок на прибуток корпорацій, %
Австралія	47	36
Австрія	50	34
Данія	38	34
Голландія	60	35
США	40	40
Франція	57	36,7
Японія	50	51,6

*за даними [20]

Формування прямих податків в зарубіжних країнах до кінця 70-х рр. було направлене в основному на вирішення фіскального завдання. Кризові процеси 70-х рр. в розвинених країнах, особливо стійка інфляція, підірвали довіру до кейнсіанства. В результаті прихильники «економіки пропозиції» висунули зовсім іншу модель оподаткування прибутку: замість поєднання високих ставок податку на прибуток з широкою системою податкових пільг - поєднання помірних ставок податку на прибуток з обмеженою системою податкових пільг.

Відносно індивідуального прибуткового податку прихильники «економіки пропозиції» запропонували ідею різкого зменшення його прогресивності. Вона обґрунтовувалася посиланнями на виробничо - стимулюючий характер подібної міри: зменшення прогресивності спонукає

найбільш заможні верстви населення збільшувати заощадження і тим самим — фінансову базу для інвестицій.

У 80-і рр. теорія «економіки пропозиції» знайшла практичне застосування в розвинених країнах. Початок поклала податкова реформа адміністрації президента Рейгана в США. В ході цієї реформи максимальна ставка податку на корпоративний прибуток була знижена з 46 до 34%, а максимальна ставка індивідуального прибуткового податку — з 70 до 28% з різким зменшенням прогресивності. Реформа стимулювала економічний розвиток США, тому аналогічні реформи стали проводитися в інших розвинених країнах.

У розвинених країнах був помітно скорочений і індивідуальний прибутковий податок. Так, з 1986 по 1997 р. максимальна ставка цього податку була в середньому понижена на 12,4%, а в деяких країнах і більше. У США при адміністраціях президентів Буша і Клінтона знов відбулося деяке збільшення індивідуального прибуткового податку — як ставок, так і ступеню прогресивності. Таке підвищення використовується як засіб пом'якшення дефіциту федерального бюджету [20].

На сьогодні прибутковий податок США передбачає для сімейних платників податків залежно від величини доходу п'ять ставок розміром 15, 28, 31, 36, 39,6%. Нижчу ставку платять особи з річним доходом оподаткування до 36,9 тис. дол., вищу ставку — з річним доходом оподаткування понад 250 тис. долл. [1, с. 237].

У країнах з розвинутою економікою одним з найважливіших елементів політики доходів є програми економічного захисту мінімального доходу сім'ї. Вони мають на меті захистити сім'ю від ризику втрати доходу в критичних ситуаціях у випадку, коли члени сім'ї не можуть забезпечити своє матеріальне існування.

Програми по захисту доходу функціонують як частина національної системи соціального захисту, але при цьому умови надання іншої допомоги в різних країнах - різні. Наприклад, в Австрії, Бельгії, Німеччині, Іспанії,

Ірландії, Люксембурзі, Португалії і Франції соціальна допомога надається у разі, коли вичерпані всі можливості отримання іншої допомоги. Вона може бути надана тимчасово, поки очікується інша допомога. У Великобританії, Нідерландах, Фінляндії і Швеції вона може бути надане незалежно від іншої допомоги [2, с.260].

У багатьох країнах Європи поняття бідності пов'язане з отриманням мінімального гарантованого грошового доходу, який не досягає офіційно встановленого прожиткового мінімуму. Методологічно по-іншому до визначення бідності підходять у Франції. До категорії бідних в цій країні відносяться особи, які протягом звітного року отримували який-небудь вид додаткової соціальної допомоги. На думку французьких вчених, бідність має монетарний характер, що виражається у відсутності достатньої кількості грошових коштів для забезпечення гідного життєвого існування. Таке положення людини обмежує доступ до основних благ, які суспільство може надати людині. Рівень бідності, виражений через мінімальний грошовий дохід, не може дати повної характеристики матеріального положення людини, оскільки не враховує походження цього мінімального доходу, регулярність його отримання, наявність інших виплат і пільг. Тому важливим параметром віднесення людини до категорії бідних стає чинник її постійності.

Програми державного регулювання доходів в країнах Європейського Союзу (ЄС) фінансуються за рахунок податкових надходжень, тобто за рахунок бюджетних коштів. Відмінності існують в способах розподілу ресурсів і управління ними на різних рівнях: національному, регіональному і місцевому. Найбільше охоплення цими програмами здійснюється в Скандинавських країнах, де у відповідності з універсальним підходом всі громадяни включені в перерозподільну систему, при якій враховуються основні (базові) потреби людей.

В країнах центральної Європи програми функціонують на регіональному і місцевому рівні, а держава регулює загальні правові питання.

Учасниками програм стають люди, які не мають роботи, не охоплені традиційними програмами соціального страхування за місцем роботи. У Південній Європі подібні програми взагалі відсутні. Основні види допомоги, що надаються за програмами захисту доходу в деяких країнах ЄС, представлені в Додатку А.

Протягом 2000-х рр. в економічно розвинених країнах спостерігалось зростання одержувачів допомоги, пов'язаної із захистом доходу сім'ї. Даній тенденції сприяли наступні чинники [44]:

- процес зростання кількості безробітних;
- розширення процесу дезінтеграції в суспільстві, руйнування звичних сімейних зв'язків;
- збільшення процесів міграції, викликаних політичними потрясіннями;
- наростання утриманських настроїв серед деяких верств населення.

В даний час ведуться серйозні дискусії щодо величини допомоги, що компенсує доходи сімей. Ми розділяємо думку вчених, які вважають, що опомога може негативно відбитися на кількості безробітних. Крім того, збільшення кількості одержувачів допомоги тягарем лягає на платників податків.

Дані досліджень свідчать про те, що люди звикають жити на допомогу, і ця залежність стає спадковою. Діти, які не бачили, щоб їх батьки ходили на роботу, також прагнуть до бездіяльності. Таким чином, вчені намагаються визначити оптимальний розмір допомоги, щоб благий намір не мав негативних соціальних наслідків. Дослідники одностайні в тому, що допомога повинна бути менше заробітної плати, при цьому пропонується як нижня межа орієнтуватися на середній заробіток некваліфікованого робочого в промисловості.

На нашу думку, державне регулювання має бути переорієнтоване із соціальних програм по утриманню працездатної частини малоїмущих на їх самозабезпечення, залучення одержувачів допомоги в суспільне виробництво, в професійну підготовку і т.д. Отже, економічна політика

держави має бути направлена на створення таких умов в країні, коли працездатні члени суспільства чесною і продуктивною працею зможуть забезпечувати достойний рівень життя собі та своїй родині.

Можна констатувати, що в даний час втручання держави в соціальне і економічне життя суспільства придбало значні масштаби у всіх європейських країнах. Якісні аспекти державної дії визначаються системою національного господарства, що склалася, економічними і соціальними цілями розвитку окремої країни. Одним з найважливіших інструментів цієї дії є державні кошти, частка відрахування яких на соціальні цілі суспільства в останні десятиліття значно зростає.

3.2. Заходи та інструменти детінізації доходів населення

Проблема легалізації тіньових капіталів комплексна. Легалізація доходів, отриманих незаконним шляхом, або неоподаткованих, - лише невеликий складник вирішення проблеми тіньової економіки, один зі способів детінізації економіки загалом.

Економічні заходи з детінізації зарплати матимуть належний ефект тільки за умови повернення довіри людей до держави та досягнення помірної диференціації заробітних плат. Можливим шляхом вирішення проблеми тінізації економіки економічних районів може бути створення комбінацій поєднання показників тінізації з найефективнішими заходами їх вирішення, що знайшло відображення в Додатку Б.

Як видно з таблиці у Додатку Б, пропонується зменшити рівень тіньової економіки шляхом зменшення податкового навантаження, внаслідок якого відбувається низький рівень платіжної дисципліни, нестабільність та недосконалість податкового законодавства, правова незахищеність платників податків.

Необхідно відзначити, що в Україні поки ще зберігається нігілістичне ставлення громадян до законодавства, що істотно знижує результативність процесу детінізації зарплат [36].

Правовими заходами детінізації заробітної плати є сукупність законодавчо встановлених норм і правил, котрі регулюють відносини в системі «платник податків – держава» і передбачають відповідальність (аж до кримінальної) за порушення податкового законодавства.

Для припинення окремих тіньових схем і обмеження тіньової економіки на сучасному етапі пропонується ряд заходів, зокрема [12]:

- реформування національної системи фінансового контролю за здійсненням протизаконної діяльності у напрямі розробки конкретних інструментів обмеження тіньових систем перерозподілу фінансових ресурсів за кожним конкретним випадком;
- формування спеціального реєстру та загального переліку декларацій із заявленими до відшкодування сумами ПДВ, які вважаються сумнівними; застосування мінімальних цін на високоліквідні імпорتنі товари (передусім підакцизні) для розрахунків і сплати податків;
- створення інституту представників митної та податкової служби в зарубіжних країнах (для обміну інформацією про оподатковування зовнішньоекономічної діяльності українських суб'єктів підприємництва);
- запровадження моніторингу за внутріфірмовими цінами в межах холдингових компаній;
- застосування змін в організаційній структурі державних холдингових компаній (зокрема, позбавлення підприємств права юридичної особи) та інші [17].

Розв'язати зазначену проблему можливо лише використанням раціонального комплексного підходу щодо створення та забезпечення успішного функціонування дійової системи боротьби з «тіньовою» діяльністю роботодавців.

По- перше, необхідно зменшити оподаткування фонду оплати праці, а по-друге, економічно зацікавити громадян, щоб вони були зацікавлені в отриманні прозорої заробітної плати. В основу цього підходу має бути покладено:

- значний економічний збиток у разі виявлення й підтвердження фактів тінізації;
- посилення кримінальної відповідальності за економічні злочини та грубі порушення трудового законодавства.

Саме цими заходами можна в обмежені терміни розв'язати затяжні, глибинні проблеми державного регулювання економіки України [28]. Проте найбільш радикальною пропозицією, на наш погляд, є законодавче встановлення солідарної адміністративної відповідальності роботодавця і найманого працівника за виявлені порушення трудового законодавства в частині виплати заробітної плати. Першочергові заходи щодо детінізації економіки України наведено в Додатку В.

Одночасно з посиленням податкового контролю доцільно удосконалювати законодавчу базу оподаткування та розробляти конкретні механізми її реалізації, спрямовані передусім на створення атмосфери невідворотності покарання за податкові правопорушення. Організаційні заходи, які можуть сприяти детінізації заробітної плати, передбачають удосконалення форм і методів податкового контролю.

При цьому мала ймовірність перевірки та помірні санкції за порушення податкового законодавства провокують громадян приховувати трудові доходи. Детінізації зарплат можна досягти лише в разі реалізації принципів соціального діалогу, задекларованих у конвенціях Міжнародної організації праці, що ратифіковані Україною. Найманий працівник може домагатися підвищення своєї легальної зарплати шляхом боротьби як особисто, так і разом із профспілками. Однією з основних перешкод на шляху детінізації зарплат є корупція.

Доходи населення є основним джерелом забезпечення життєдіяльності населення, важливою характеристикою життєвого рівня, основою розвитку і реалізації людської особистості. Таке значення доходів населення потребує ретельного аналізу їх сучасного стану з позиції впливу тіньової економічної діяльності і згідно з цим проведення цілеспрямованого поглибленого реформування [52].

В умовах ринкової трансформації економіки здійснюється становлення факторної моделі доходів населення, тобто кожен фактор (ресурс) виробництва повинен створювати його власнику факторний дохід: праця - заробітну плату, власність - прибуток, земля - ренту, підприємницькі здібності - підприємницький дохід і т. ін. Ефективність цих доходів суттєво залежить від стану економіки, від розвитку ринкових відносин. Саме у ринковому, конкурентному середовищі ця система доходів працює, створює ресурсний та інвестиційний потенціал суспільства, забезпечує їх власникам гідний рівень доходів. На жаль, ефективний потенціал факторних складових доходів в економіці перехідного періоду не одержав свого розкриття. Не реалізована активність населення у формальній економіці, мізерні розміри доходів штовхають людей до самовиживання, що стимулює реалізацію ними своєї активності й одержання доходів у тіньовій сфері.

Недосконала законодавча база сприяла роздвоєнню факторних доходів - одні знаходяться у світлій зоні і підлягають відповідному обліку й оподатковуванню, інші - латентні, що пішли в тінь, не враховуються офіційною статистикою і сховані від оподаткування. Наприклад, близько 50 % заробітної плати та 75 % прибутку у суспільстві є латентними.

Становлення факторних доходів населення співпало з кризовим станом системи доходів, бурхливим поширенням тіньової діяльності та тіньових економічних відносин. Дослідниками виявлено понад півтори сотні видів та підвидів тіньової господарської діяльності. Тіньові відносини - приховані, невідомі, інформація про них недоступна суспільству, більшості населення країни. Тіньові процеси стали невід'ємною рисою способу життя населення

країни. Були сформовані нові моделі поведінки - тіньові практики, як стійкі і масові дії суб'єктів різного рівня (макро-, мезо-, мікро-), спрямовані на одержання прихованого доходу, і пов'язані з порушенням законів та інших формально-правових норм. Характерною особливістю ситуації, що склалася на цей час в Україні, є масштабно-вибухове поширення тіньової економіки, яка ламає всі уявлення про характер утворення, розподілу й перерозподілу доходів різних верств і населення загалом.

В умовах низької інституціональної здатності держави, нормативно-правовий простір у перехідній економіці формувався під впливом цих практик. Інституціональний вектор розвитку визначався правом сильнішого, домінуванням неформальних відносин над формальними регуляторами. Неправовими практиками охоплені інвестиційна сфера, приватизація, зовнішньоекономічна діяльність, оплата праці, операції з цінними паперами, валютою, кредитами, страхуванням. Окремий сектор тіньової економіки - це кримінальний бізнес, вивезення валюти за кордон, корупція та хабарництво.

Суб'єкти макрорівня (представники центральної і регіональної влади, керівники організованої злочинності) суттєво впливають на сценарії перетворення інституціонального середовища країни, створюють правила гри та ін [73].

Суб'єкти мезорівня (власники і менеджери великих підприємств і фірм відповідальні працівники регіональних і галузевих органів управління, власники та менеджери фірм, керівники установ соціальної сфери та інші) беруть участь у перетворенні суспільних інститутів через створення різних інновацій на галузевому та локальному рівнях. Вони виконують функцію посередника між елітою та мікросуб'єктами.

Суб'єктами мікрорівня є звичайні громадяни, індивідуальна поведінка котрих впливає на суспільні практики знизу. Серед поширених практик слід назвати уникнення сплати податків на доходи від приватно-підприємницької діяльності, придбання товарів виключно на тіньовому ринку, посилений

відхід від громадського ринку споживання до натурального господарства, продукт якого не оподатковується, тощо.

Спільна активність суб'єктів різного рівня в значній мірі визначає трансформацію інститутів таким чином, щоб максимально привласнювати тіньові доходи. На рис. 3.1. схематично зображено рівні тіньових економічних практик та суб'єкти, які їх здійснюють і одержують тіньові доходи у відповідному сегменті.

Рівні тіньових економічних практик	Суб'єкти тіньових практик		
	Макро	Мезо	Мікро
Макро			
Мезо			
Мікро			

Рис. 3.1. Рівні та суб'єкти тіньових економічних практик

*за даними [60]

Без осмислення реального (у кількісному та якісному вимірі) впливу та аналітичної оцінки тіньової економічної діяльності на доходи населення не можливо не тільки спрогнозувати перспективи подальшого покращення рівня життя населення, але і адекватно оцінити поточну ситуацію у сфері доходів.

Тіньова економіка не тільки стала джерелом майнового розшарування населення країни, але відтворює його на розширеній основі. Незважаючи на загальне зростання реальних доходів у останні три роки, в Україні триває поглиблення диференціації доходів населення.

Виявлення шляхів ефективної боротьби з тіньовою економікою є важливим загальнодержавним завданням для України. Не всім країнам вдається розробити вдалі заходи боротьби, проте деяким країнам вдалося обмежити тіньову економіку до мінімального рівня. Потрібно розглянути інструменти фінансової політики зарубіжних країн щодо детінізації доходів.

Світова практика засвідчує, що проблема виведення капіталу з тіні є актуальною в усіх країнах. Залежно від конкретної ситуації, що склалася в країні, її вирішують з різною метою та із застосуванням різних механізмів. У найрадикальніший спосіб це завдання реалізується в країнах, що поставили за мету покінчити з корумпованими режимами й відновити справедливість. Як правило, це відбувається шляхом конфіскації та націоналізації доходів і майна [31].

Розвинені країни ставлять більш вузькі прагматичні цілі (повернення капіталу, легалізація доходів, отриманих за кордоном і т.д.) й застосовують для цього більш лояльні способи. У даному випадку проблема вирішується шляхом застосування механізмів легалізації, амністії капіталів. Міжнародний досвід засвідчує існування закономірності – легалізація, амністія доходів і капіталу найчастіше ініціюється урядом, що щойно прийшов до влади. Фінансові кола, котрі підтримують у цей час новий уряд, одержують додаткові персональні гарантії й тому діють відповідним чином. В інших випадках - це досить складний процес, що дає, як правило, незначний ефект для бюджету (це вважається одним із базових показників успішності реалізації подібних програм). Звичний показник у світовій практиці - повернення в бюджет до 1% від його обсягу. Найуспішніше відбулася амністія тіньових доходів у штаті Нью-Джерсі (США), вона принесла в бюджет суму, що становила 2,6% усіх річних податкових надходжень.

Принципи проведення легалізації доходів, які пропонуються в рамках удосконалення державної політики їх регулювання, наведено на рис. 3.2.

Країни, що провели фінансові амністії: США, Бельгія, Грузія, Німеччина, Італія, Франція, Швеція, Швейцарія, Грузія, Казахстан, Індія. Однією з перших цей крок здійснили США. Після відміни «Сухого закону» торговцям алкогольних напоїв надали можливість легалізувати отримані доходи від цієї діяльності. Ці ресурси були офіційно інвестовані у відродження економіки країни. Результативність фінансових амністій перш за все залежить від довіри до влади та від гарантій безпеки з боку держави

(захист від розголошення інформації та переслідувань) особам, що легалізують доходи.

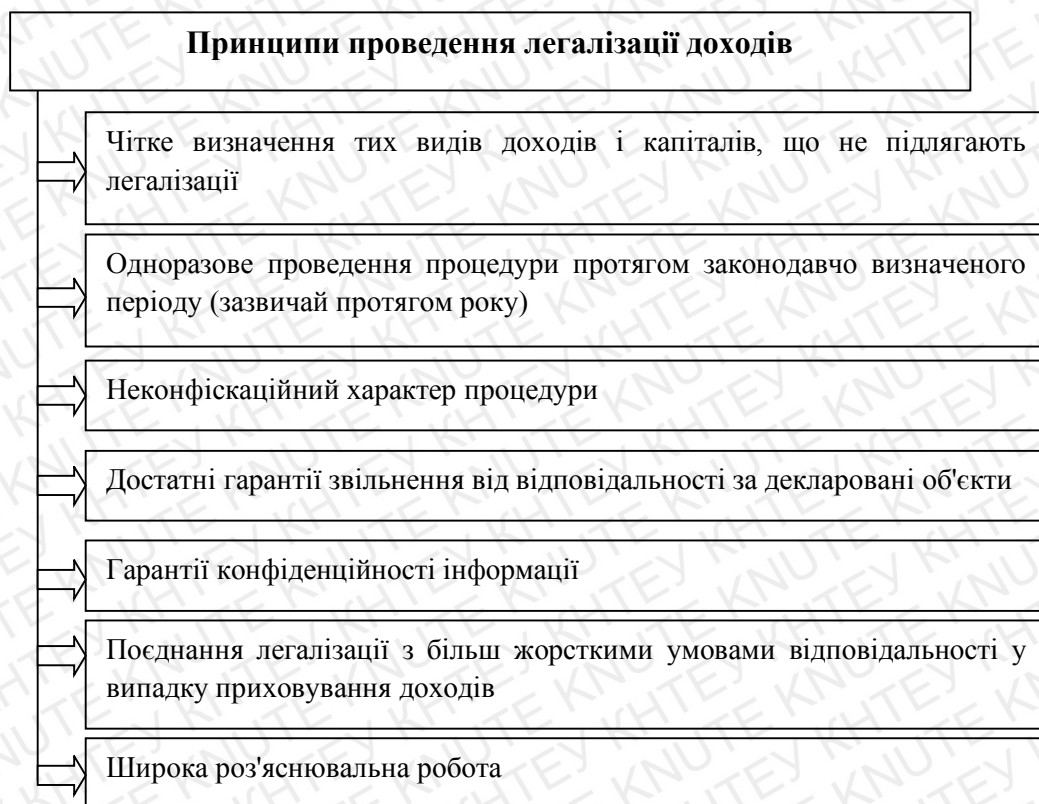

Рис. 3.2. Принципи проведення легалізації доходів [28]

Найефективнішу легалізацію тіньових доходів провела Бельгія, позаяк найдосконалішим законом про амністію капіталу вважається бельгійський закон про амністію капіталу, який набрав чинності 16 січня 2004 р. Він передбачав, що в 2004 році бельгійці зможуть легалізувати кошти, отримані приватними особами від інвестицій за межами Бельгії. При цьому громадяни можуть: а) просто задекларувати ці кошти, не ввозячи їх до Європи (у цьому випадку вони мають сплатити податок за ставкою 9%); б) інвестувати їх у ЄС не менш ніж на три роки (у цьому випадку податок знижується до 6%). За це вони одержують від податківців розписку, згідно з якою стосовно них не буде порушуватися кримінальна справа за укриття від оподаткування тих коштів, які ними раніше були вивезені, а тепер легалізовані [28].

Особливості Німеччини у боротьбі з тінізацією економіки у законодавчій сфері. Пріоритетним напрямом у боротьбі з тіньовою

економікою у Німеччині вважається боротьба з нелегальною працею та демпінгом заробітних плат на «чорному» ринку праці. У країні проводиться поступова політика підвищення контролю за ринком праці, підняття мінімальної заробітної платні, також планується впровадити диференційовані ставки мінімальної заробітної плати в залежності від галузі на законодавчому рівні та ліквідувати можливість встановлення заробітної плати приватними підприємцями за невідповідними закріпленим законодавчо розмірам. Ініціаторами такого нововведення є партія Зелених, адже за словами одного з 50 лідерів партії, Беате Мюллер-Геммеке: «Лише тоді, коли праця гідно оплачується, зменшується стимул до нелегальної праці» [75]. Варто відзначити, що підприємства, на яких було виявлено нелегальних працівників, підлягають виключенню на 3 роки із державних закупівель. Здійснюється боротьба із анонімними рекламними оголошеннями про пошук працівників. Законом було встановлено, що при поданні анонімного оголошення про прийом на роботу, видавництво газети тепер зобов'язане крім контактних даних та шифру особи, що розмістила оголошення, також вказати повне ім'я цієї особи. Для боротьби з тіньовою економікою урядом Німеччини було створено низку організацій, зокрема Bundesfinanzenpolizei (Федеральна фінансова поліція), Відділ боротьби з корупцією, Департамент внутрішніх розслідувань (DIA).

В Італії запроваджено схему, за якої зберігається цілковита анонімність осіб, котрі вирішили повернути на батьківщину свої капітали. Повернення відбувається через відкриття рахунку в комерційному банку, що зі своїх коштів сплачує податок з легалізованих капіталів для того, щоб уберегти людину від зайвого галасу довкола її імені. Подібна схема застосовується також для легалізації нерухомості. Банк уповноважений від імені конкретної особи задекларувати у податкових органах 2,5% від вартості нерухомості, не повідомляючи про місця розташування і характер цієї нерухомості.

Фінансовим амністіям у країнах, що отримали позитивні результати від їх проведення, притаманні такі ознаки:

-податкова амністія проводилася в рамках реформування податкової системи в цілому;

-посилювалися запобіжні та карні заходи за порушення податкового законодавства і розширювалися повноваження фіскальних органів і органів переслідування за правопорушення в цій сфері відразу після амністії.

Для обмеження тіньової економічної діяльності в Україні потрібна цілісна, комплексна система заходів, спрямованих передусім на попередження та усунення причин та передумов цих явищ. "Тінь" виникає там, де існують актуальні для суспільства проблеми, які не знаходять відкритого нормального вирішення державою. Саме вона не дає змоги послабити податковий тиск навіть за умов зниження ЄСВ і трансформації податкової системи. Адже корупціонери, котрі наживаються на державі, множать лакуни в її бюджеті, заповнювати які доводиться сумлінним платникам податків.

За розрахунками Центру економічних стратегій, в Україні 62 % підприємств ухиляються від сплати податків і майже половина з них – дають хабарі. Корупція шкодить добробуту громадян: соціальні функції держави не виконуються, зростає рівень бідності, посилюється нерівність доходів і зменшується рівень довіри в суспільстві [10, с. 6]

На основі проведенного аналізу можна зробити такі висновки та пропозиції:

➤ Передумови для повного виходу зарплат із «тіні» не сформовано: це – тривалий процес, пов'язаний зі здійсненням економічних і правових реформ, подоланням корупції і фінансово-економічної кризи, розвитком економіки на всіх рівнях господарювання й управління.

➤ «Тіньова» заробітна плата є наслідком не поганої податкової системи, як це прийнято вважати, а значною мірою – слабкої економіки. 3. Процеси тінізації заробітної плати активізуються з причин загальної політичної й макроекономічної нестабільності, стагнації та зниження рівня

життя, а також відсутності чітких перспектив розвитку національної економіки.

➤ Розміри «тіньових» зарплат залежать від рівня економічного розвитку країни. При цьому залежність обернено пропорційна: що розвиненіша країна, то менший відсоток «тіньової» зарплати. Тому для детінізації зарплат потрібно зміцнювати економіку як на макро-, так і мікроекономічному рівнях. Необхідно додержуватися виважених підходів у регіональній, галузевій політиці, особлива увага має приділятися розвитку вітчизняного виробництва.

➤ «Тіньова» заробітна плата, яка існує і в країнах ЄС, де діють оптимальні податкові умови та значно вища податкова дисципліна, є наслідком не надзвичайного податкового навантаження, як стверджують деякі роботодавці, а ґрунтується на інших засадах, передусім – це отримання надприбутків.

➤ Потрібно підвищувати рівень оплати праці й доходів у всіх сферах і видах економічної діяльності. Пріоритетним завданням є поступовий перехід від дешевої до гідно оплачуваної праці, що виконуватиме роль мотиватора для повернення працівників до офіційного сектору економіки та сприятиме збільшенню їхніх доходів, а також надходжень до бюджетів усіх рівнів і соціальних фондів. Основний акцент у детінізації зарплат в Україні варто зробити не на підвищенні МЗП, а на впровадженні економічної моделі збалансованого формування та підвищення реальної заробітної плати. За такого підходу зростання середньої заробітної плати «підтягне» і мінімальну.

➤ Реформувати українське пенсійне законодавство і перевести працівників на накопичувальну систему пенсійного страхування для того, щоб було вигідно здійснювати відрахування із заробітної плати у державні й недержавні пенсійні фонди. Отже, пенсійна реформа має важливе значення, це – тривалий процес, що потребує макроекономічної стабілізації, ліквідації

дефіциту Пенсійного фонду, мінімізації інфляції, істотного зростання реальної заробітної плати.

Необхідно обрати тактику поступового переходу до паритетного навантаження між працівниками й роботодавцями у фінансуванні соціальних внесків (50 х 50 відсотків), а підвищення податкового навантаження на працівників компенсувати за допомогою відповідного збільшення нарахованої заробітної плати й зниження оподаткування на прибуток. Такий перерозподіл буде сприяти зацікавленості найманого працівника в сплаті соціального внеску, посиленні страхових принципів у соціальному страхуванні та зменшенні дефіциту бюджету Пенсійного фонду внаслідок детінізації заробітної плати.

Таким чином, на часі – комплексний підхід до вирішення питання щодо детінізації заробітної плати з використанням сукупності адміністративних, економічних і правових чинників. При цьому мають бути враховані інтереси як держави, так і роботодавців та працівників. Проблему детінізації заробітної плати варто вирішувати, залучаючи до безпосередньої активної участі найманих працівників. Якщо держава почне дотримуватися послідовної реалізації комплексу заходів, то почнеться процес детінізації економіки та легалізації доходів, прихованих від безмірного оподаткування. Стосовно легалізації зайнятості в Україні, то одним з кроків щодо вдосконалення питання прав населення є впровадження в Україні ефективної системи покарання за неофіційне працевлаштування.

Висновки до розділу 3

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати наступні висновки:

1. Як свідчить зарубіжний досвід, програми державного регулювання доходів в країнах Європейського Союзу (ЄС) фінансуються за рахунок податкових надходжень, тобто за рахунок бюджетних коштів. Відмінності існують в способах розподілу ресурсів і управління ними на різних рівнях:

національному, регіональному і місцевому. Найбільше охоплення цими програмами здійснюється в Скандинавських країнах, де у відповідності з універсальним підходом всі громадяни включені в перерозподільну систему, при якій враховуються основні (базові) потреби людей.

2. Пріоритетами державної політики регулювання доходів населення України в сучасних кризових умовах, повинні стати регулювання системи оплати праці шляхом використання такого інструменту, як мінімальна заробітна плата та індексація грошових доходів населення на основі показника темпу інфляції поточного періоду. При цьому пріоритети державної політики регулювання доходів населення повинні мати не тільки соціальне спрямування, а бути векторно цілеспрямованими на досягнення європейських соціальних стандартів. Для удосконалення державної політики формування доходів населення необхідно обрати тактику поступового переходу до паритетного навантаження між працівниками й роботодавцями у фінансуванні соціальних внесків (50 х 50 відсотків), а підвищення податкового навантаження на працівників компенсувати за допомогою відповідного збільшення нарахованої заробітної плати й зниження оподаткування на прибуток. Такий перерозподіл буде сприяти зацікавленості найманого працівника в сплаті соціального внеску, посиленні страхових принципів у соціальному страхуванні та зменшенні дефіциту бюджету Пенсійного фонду внаслідок детінізації заробітної плати.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки і пропозиції:

Дослідження економічної природи доходів населення свідчать про різноманітність підходів науковців щодо визначення їх сутності, джерел надходження та проблем формування. Однак важливим є те, що незалежно від того, чи ці кошти обертаються у тіньовому секторі економіки, чи залишили національну економіку, чи знаходяться “на руках” у населення, - вони є внутрішнім потенціалом, активізація якого може стати важливим джерелом коштів, спрямованих на поповнення дефіциту державного бюджету. Світова та вітчизняна практика свідчить, що залучення коштів населення у сферу державного кредиту здійснюється кількома шляхами. Однак у будь-якому випадку фінансування дефіциту державного бюджету здійснюється шляхом емісії державних цінних паперів (ДЦП).

Політика формування доходів населення є визначальним напрямом внутрішньої політики держави. Державна політика регулювання доходів є вагомим важелем, який має безпосередній вплив на рівень життя широких верств населення. Адже падіння реальних доходів, посилення майнової диференціації, а також розширення зони бідності стають вкрай актуальними проблемами сьогодення. Варто зазначити, що рівень соціально-економічного розвитку країни прямо залежить від державної політики у сфері доходів. Пріоритетами державної політики регулювання доходів населення України в сучасних кризових умовах, повинні стати регулювання системи оплати праці шляхом використання такого інструменту, як мінімальна заробітна плата та індексація грошових доходів населення на основі показника темпу інфляції поточного періоду. При цьому пріоритети державної політики регулювання доходів населення повинні мати не тільки соціальне спрямування, а бути векторно цілеспрямованими на досягнення європейських соціальних стандартів.

Пріоритетами державної політики регулювання доходів населення України в сучасних кризових умовах, повинні стати регулювання системи оплати праці шляхом використання такого інструменту, як мінімальна заробітна плата та індексація грошових доходів населення на основі показника темпу інфляції поточного періоду. При цьому пріоритети державної політики регулювання доходів населення повинні мати не тільки соціальне спрямування, а бути векторно цілеспрямованими на досягнення європейських соціальних стандартів. До того ж повинні ґрунтуватися та узгоджуватися з стратегією економічного та соціального розвитку України загалом. Пріоритетами державної політики регулювання доходів населення України в сучасних кризових умовах, повинні стати регулювання системи оплати праці шляхом використання такого інструменту, як мінімальна заробітна плата та індексація грошових доходів населення на основі показника темпу інфляції поточного періоду. При цьому пріоритети державної політики регулювання доходів населення повинні мати не тільки соціальне спрямування, а бути векторно цілеспрямованими на досягнення європейських соціальних стандартів.

Проведено оцінку ефективності державної політики детінізації доходів, яка виявляється передусім у дієвості інструментів і методів реалізації даної політики. Здійснено аналіз особливостей та результатів реалізації заходів держави, спрямованих на скорочення рівня тінізації доходів населення. У 2016-2017 рр. в Україні для реалізації соціальних програм використовувався новий механізм змішаної фінансової участі. Даний механізм передбачав можливості збільшення фінансування соціальної сфери за рахунок позабюджетних коштів і зовнішніх джерел фінансування. Згідно розрахованого інтегрального індексу, потенціал зростання ефективності системи фінмоніторингу досить високий і станом на 2017 р. складав 26%. Підвищення ефективності можна досягти покращенням низьких показників одночасно зі збереженням високих на оптимальному рівні. Зважаючи на високий рівень тінізації, ефективність системи фінмоніторингу має бути

виражена у зростанні обсягів арештованого/вилученого майна. Станом на 2017 р. рівень цього показника складає 0,04% ВВП, в той час як тінізація – 49,5% ВВП. Економічність системи фінмоніторингу не можна розглядати однозначно – зниження витрат виправдане лише в деяких межах.

Державне регулювання доходів має бути переорієнтоване із соціальних програм по утриманню працездатної частини малозабезпечених на їх самозабезпечення, залучення одержувачів допомоги в суспільне виробництво, в професійну підготовку і т.д. Отже, економічна політика держави має бути направлена на створення таких умов в країні, коли працездатні члени суспільства чесною і продуктивною працею зможуть забезпечувати достойний рівень життя собі та своїй родині. Можна констатувати, що в даний час втручання держави в соціальне і економічне життя суспільства придбало значні масштаби у всіх європейських країнах. Якісні аспекти державної дії визначаються системою національного господарства, що склалася, економічними і соціальними цілями розвитку окремої країни. Одним з найважливіших інструментів цієї дії є державні кошти, частка відрахування яких на соціальні цілі суспільства в останні десятиліття значно зростає.

Для удосконалення державної політики формування доходів населення необхідно обрати тактику поступового переходу до паритетного навантаження між працівниками й роботодавцями у фінансуванні соціальних внесків (50 х 50 відсотків), а підвищення податкового навантаження на працівників компенсувати за допомогою відповідного збільшення нарахованої заробітної плати й зниження оподаткування на прибуток. Такий перерозподіл буде сприяти зацікавленості найманого працівника в сплаті соціального внеску, посиленні страхових принципів у соціальному страхуванні та зменшенні дефіциту бюджету Пенсійного фонду внаслідок детінізації заробітної плати. При цьому мають бути враховані інтереси як держави, так і роботодавців та працівників. Проблема детінізації заробітної плати варто вирішувати, залучаючи до безпосередньої активної участі

найманих працівників. Стосовно легалізації зайнятості в Україні, то одним з кроків щодо вдосконалення питання прав населення є впровадження в Україні ефективної системи покарання за неофіційне працевлаштування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсеєнко А. Г. Економіка в умовах сучасних трансформацій / А. Г. Арсеєнко // Економіка та прогнозування, 2018. - №1. – С. 7-16
2. Богуславська С.І. Соціальна політика в умовах ринкових відносин / С.І. Богуславська // Фінансовий простір, 2013. - № 2 (10). – С. 106-110
3. Бойко Т.А. Необхідність бюджетного регулювання / Т.А. Бойко // Економічні науки, 2014. - №2. – С.65-71
4. Больц Н. Размышление о неравенстве. Анти-Руссо [Текст] / пер. с нем. И.А. Женина; под науч. ред. Я.Н. Охонько; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». - М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2014. - 272 с.
5. Базилевич В.Д., та ін. Державні фінанси. Навчальний посібник / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик. - Київ, 2010. - 240 с.
6. Базилевич К.С. Моделювання взаємозв'язків дефіциту державного бюджету України із показниками макроекономічної динаміки / К.С. Базилевич, О.В. Цапук // Банківська справа -2012. – № 3. – С. 24-29.
7. Бойко Т.А. Необхідність бюджетного регулювання / Т.А. Бойко // Економічні науки, 2014. - №2. – С.65-71
8. Бокій О.В. Динаміка та фактори платоспроможного попиту населення в Україні / О.В. Бокій // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. - 2015. - Т. 20. - № 6. - С. 32-35.
9. Булгакова С.О., Микитюк І. Бюджетний ризик: сутність, класифікація, фактори ризику // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 1. – с. 59-68
10. Буряк П.Ю. та ін. Тенденції у ефективності бюджетно-податкової політики / П.Ю. Буряк, С.Л. Лондар // Фінанси України. – 2014. – № 1. – С.41.
11. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р., № 2542 - III// Відомості Верховної Ради України від 21.09.2001-2001 р., № 37, стаття 189.
12. Волосович С. Державні цільові фонди в системі публічних фінансів / С. Волосович // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2016. - № 4. - С. 129–137. - Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2016_4_11

13. Василенко Л. І. Державні цільові фонди : навч. посіб. / Л. І. Василенко, Т. О. Масленникова. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - 2002. - 170 с.
14. Венедіктов В. С. Соціальна політика держави та кодифікація національного трудового законодавства / В. С. Венедіктов // Наукові записки [Харківського економіко-правового університету]. - 2013. - № 1 (14). - С. 18-26.
15. Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні // Демографія та соціальна економіка. - 2011. - № 1(15). - С. 3-23.
16. Герасименко Г.В. Концепція соціальної держави: еволюція наукових поглядів і сучасні виклики // Вісник ХНУ. Серія «Економічні науки». - 2012. - № 3. - Т. 1. - С. 202-205.
17. Горин В.П. Чинники формування доходів населення в економіці України / В.П. Горин, І.П. Сидор // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент, 2017. - №24. - Т. 2. - С. 58-63.
18. Гупало О.Г. Порівняльний аналіз моделей політики у сфері соціального захисту держави / О.Г. Гупало // Науковий вісник НЛТУ України, 2015. – №4. – С. 211-219
19. Добрева Н. та ін. Концептуальні основи формування політики соціального захисту в сучасних умовах функціонування економічної системи України / Н. Добрева, Є. Борщук, Т. Корецька // Збірник наукових праць, 2015. – №44 – [Електронний ресурс] – режим доступу http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_44/fail/ch_2/11.pdf
20. Доценко І.О. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення соціального захисту населення / І.О. Доценко // Фінансовий простір, 2015. - №2. – С. 331-338
21. Дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
22. Дані Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] – режим

доступу: www.minfin.gov.ua

23. Держава і суспільство в Україні: історія і сучасність / За ред. д.і.н. О.М.Майбороди - К. : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2013. - 184 с.
24. Державне управління та державна служба. Словник-довідник / Уклад. О. Ю. Оболенський. – К.: КНЕУ, 2005. – 478 с.
25. Державний фінансовий аудит: методологія та організація: монографія/ Мних Є.В., Никонович М.О., Барабаш Н.С.; за ред.. Мниха Є.В. – К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2014.-319с.
26. Державні Фінанси: Підручник / Булгакова С.О., Барановська В.Г., Єрмошенко Л.В., Колодій О.Т., Кукурудз О.М., Пильтяй О.В., Стефанюк І.Б., Микитюк І.С., Чечуліна О.О; За ред.. Мазаракі А.А.: У 5т.-Т5. Державний фінансовий контроль.- К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2011. -303с.
27. Дикун О.В., Мороз О.О. Бюджетне регулювання розвитку економіки [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_DNI_2010/Economics/69693.doc.htm
28. Дутчак А.В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку / А.В. Дутчак // Молодий вчений, 2017. - №5. – С. 568-572
29. Євсєєва О. О. Стратегічні напрями соціального розвитку, шляхи державного регулювання : монографія / О. О. Євсєєва. - К. : СПДФО Коваленко В. Ф., 2011. - 524 с.
30. Євсєєва О.О. Вдосконалення державного регулювання розвитку системи культури в регіоні / О.О. Євсєєва // Бізнес Інформ, 2013. - №4. – С. 22-28
31. Жибер Т.В., та ін. Бюджетна система: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Т.В. Жибер, Г.Б. Коломієць. – К. : КНЕУ, 2014. – 311с.
32. Зайчикова В.В. Прогнозування доходів місцевих бюджетів у процесі між бюджетного регулювання / В.В. Зайчикова // Фінанси України. – 2012. – №6. – С. 69 – 81.
33. Зубик С. П. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні /

- С. П. Зубик // Економіка та прогнозування, 2017. - №3. – С. 31-50
34. Колосовська І. І. Сучасні підходи у реформуванні політики соціального захисту держави як регулятора розвитку соціальної сфери / І. І. Колосовська // Ефективність державного управління. - 2015. - №43. - С. 152-158.
35. Кононович В.Г. Формування організаційно-правових засад державного управління фізичною культурою в Україні / В. Г. Кононович // Теорія та практика державного управління, 2015. -Вип. 1 (39). – С. 33-39
36. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
37. Калашников С.В. Теоретичні аспекти формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах / С.В. Калашников // Ефективна економіка. – 2016. – № 1. – 47 с.
38. Карпенко Н.В. Тенденції динаміки та структури доходів населення в Україні та за регіонами / Н.В. Карпенко // Економіка: реалії часу. - 2014. - № 4 (14). - С. 135-141.
39. Кір'ян Т.М. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери: [монографія] / За ред. д.ф, проф. Т.М. Кір'ян // В-во Чабаненко Ю., 2016. – 398 с.
40. Кравченко В. П. Аналіз політики соціального захисту України та її ефективність на сучасному етапі / В. П. Кравченко, Н. В. Кравченко // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. - 2015. - № 11. - С. 294-298. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2015_11_43
41. Кравченко М.В. Захист соціальний // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. - К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. - 2011. - 648 с. - С. 270 - 271.
42. Крюков О. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування

соціальної держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/04.pdf>.

43. Лопушняк Г. С. Інституційне забезпечення державної політики соціального захисту: теоретико-проблемні аспекти / Г. С. Лопушняк // Теорія та історія державного управління. Актуальні проблеми державного управління, 2011. – №2(40). – С. 6.

44. Лаврухін В.В. Державне управління у сфері соціального захисту населення: теоретичні аспекти / В.В. Лаврухін // Механізми публічного управління, 2015. - №2. – С. 66-72

45. Ларіна Н. Б. Зарубіжні моделі політики соціального захисту: досвід для України / Н.Б. Ларіна // Державне будівництво. 2016, - № 1. – С. 44-56

46. Либанова Э.М. Демографические сдвиги в контексте социального развития / Э.М. Либанова // Демографія та соціальна економіка. - 2014. - № 1(21). - С. 9-23.

47. Лібанова Е.М., та ін. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку (кол. моногр.) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2016. – 328 с.

48. Макарова Е.В. Образование в модернизированном обществе: цели и приоритеты для Украины // Демографія та соціальна економіка. - 2014. - № 1(21). - С. 37-47.

49. Макарова Е.В. Услуги в системе социальной поддержки: проблемы эффективности и информационное обеспечение // Демографія та соціальна економіка. - 2014. - № 2(22). - С. 11-20.

50. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. - К., 2015. - 244 с.

51. Макарова Е.В. Услуги в системе социальной поддержки: проблемы эффективности и информационное обеспечение // Демографія та соціальна економіка. - 2014. - № 2(22). - С. 11-20.

52. Маслик Р. Багатофакторна економетрична модель аналізу залежності доходів населення України від зовнішніх факторів / Р. Маслик // Вісник Львівського університету. Серія економічна. - 2015. - Вип. 52. - С. 284-290.
53. Норкіна Т. П. Соціальна політика та якість життя населення / Т. П. Норкіна, З. О. Скарбун, Н. О. Тарханова // Економіка будівництва міського господарства, 2010. – №1 – С. 33-38.
54. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
55. Помаза-Пономаренко А. Л. Зарубіжний досвід забезпечення державою соціального розвитку та регіональної безпеки / А. Л. Помаза-Пономаренко // Актуальні проблеми державного управління, 2016. - №1. – С. 1-7
56. Панченко М. Соціальна сфера і соціальна політика та їх співвідношення в аспекті державного управління соціальною сферою / М. Панченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu_o/2009_1/R_5/Panchenko.pdf.
57. Пенькова О. Г. Трансформація функцій держави в умовах глобалізації / О. Г. Пенькова // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. - 2008. - № 1 (80). - С. 3-9.
58. Півняк Г.Г. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, суспільства. Монографія у 2-х томах. Том II / за ред. Г.Г. Півняка // МОНУ, Нац. гірн. ун-т. – Д.: НГУ, 2015. – 408 с.
59. Підлипна Р.П. До питання формування державної політики у сфері соціального захисту населення / Р.П. Підлипна // Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2015. - №4. – Ч.2. – С. 35-40
60. Підлипна Р.П. До питання формування державної політики у сфері соціального захисту населення / Р.П. Підлипна // Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2015. - №4. – Ч.2. – С. 35-40
61. План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року:

Розпорядження КМУ від 22 серпня 2012 р. № 605-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/605-2012-%D1%80>

62. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]: Закон України від 02/03/2000 р. № N 1533-III – Режим доступу до закону: <http://www.rada.gov.ua/>

63. Про затвердження Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року: Постанова КМУ від 24 лютого 2016 р. № 111 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF>

64. Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 18 лютого 2016 р. № 148 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>

65. Про затвердження Положення про Міністерство політики соціального захисту України: Постанова КМУ від 17 червня 2015 р. № 423 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF>

66. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.97 р. №400/97-ВР – [Електронний ресурс] - режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400/97-%D0%B2%D1%80>

67. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс]- режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

68. Про систему оподаткування (Нормативний акт на сьогодні втратив чинність, його наведено для аналізу історичного генезису регулювання політики соціального захисту): Закон України від 25.06.1991 № 1251- XII [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>.

69. Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне

страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 22.02.2001р. № 2272-III – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>

70. Радчук О. У пастці економічної безвиході: нові ризики трудової міграції для України / О. Радчук // Слово і діло. - 15.06.2016 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2016/06/15/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/u-pastczy-ekonomichnoyi-bezvyxodi-novi-ryzyky-trudovoyi-mihracziyi-dlya-ukrayiny>

71. Соціальна політика в Україні: реалії та перспективи оновлення / За ред. В.Г. Никифорець - Монографія / МОН України. Одеський над. Економічний унів-тет. Одеса, 2015. - 363 С.

72. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання: монографія / за ред. Е.М.Лібанової; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАНУ. - Умань : Видавець «Сочінський», 2012. - 312 с.

73. Сидорчук А.А. Механізм формування та використання фінансових ресурсів державного соціального страхування / А.А. Сидорчук // Молодий вчений, 2017. - №7. – С. 470-475

74. Слюсаренко К. В., та ін. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики і перспективи / К. В. Слюсаренко, М.М. Садовенко // Зб. наук. праць: Тернопільський національний економічний університет, 2017. – № 1. – С. 80-90

75. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М.Лібанова. - К. : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. - 412 с.

76. Станкевич Я. Целевые фонды в системе публичных финансов Республики Польша / Я. Станкевич // Публичные финансы и налоговое право. - Вып. 25. - Воронеж : Изд. дом ВГУ, 2015. - С. 20-29.

77. Статистична інформація Державної казначейської служби України

[електронний ресурс] – режим доступу:

<http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=308375>

78. Статистичний ресурс Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua

79. Судавичус Б. Государственные внебюджетные денежные фонды в Литовской Республике: Фонд прекращения эксплуатации государственного предприятия "Иглинская атомная электростанция" / Б. Судавичус // Публичные финансы и налоговое право. - Вып. 25. - Воронеж : Изд. дом ВГУ, 2015. - С. 52-64.

80. Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами: у 3 т. / за заг. ред. Т.І.Єфименко; ДННУ «Акад. фін. управління». - К., 2012. - Т. 3. - 2012. - 958 с.

81. Хоменко В. П. Напрями законодавчого вдосконалення протидії злочинам у сфері державних фінансів / В. П. Хоменко // Юридичний часопис Національної Академії внутрішніх справ. - 2015. - № 1. - С. 230-241.

82. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна-2016: Щорічна моніторингова доповідь / ПРООН в Україні; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. - К., 2016. - 48 с.

83. Шмурікова О. Досвід управління персоналом у країнах з розвиненою ринковою економікою / О. Шмурікова // Вісник Хмельницького національного університету, 2010. – № 5. – Т. 2. – С. 245 – 248.

84. Юрій С.І., Стоян В.І., Даневич О.С. Казначейська система: Підручник. – 2-ге вид.змін й доп. - Тернопіль: Карт-бланш, 2006.- 818 с.

Додатки

ДОДАТОК А

Допомоги, що надаються за національними програмами захисту
доходів в деяких країнах Європи

Основні допомоги та послуги	Австрія	Бельгія	Данія	Фінляндія	Франція	Німеччина	Ірландія	Люксембург	Нідерланди	Португалія	Іспанія	Швеція
1. Відшкодування вартості оплати житла.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2. Безкоштовне медичне страхування.	+	+						+	+			
3. Стипендія студентам.			+									
4. Відшкодування вартості медичних послуг.				+	+	+				+		+
5. Відшкодування вартості перебування дітей в дошкільних закладах.				+								
6. Допомога на освіту.						+				+		+
7. Матеріальна допомога у придбанні предметів домашнього користування.							+				+	+

ДОДАТОК Б

Можливі заходи детінізації економіки районів України

Показники детінізації економіки	Економічні райони	Заходи подолання
Порушення прав держави	Східний район Центральний район	правове забезпечення процесу легалізації (амністії) доходів створення умов для легалізації зайнятості
Порушення прав споживачів	Карпатський район	забезпечення випуску доброякісних товарів шляхом надання якісної сировини
Порушення прав кредиторів	Центральний район Причорноморський район	сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків запровадження прозорих та доступних механізмів кредитування реального сектору економіки та розв'язання платіжної кризи застосування жорстких адміністративних і каральних заходів щодо зниження кримінальних видів підприємництва
Порушення прав найманих працівників	Придніпровський район Поліський район Подільський район	зменшення розриву між фактичною вартістю трудових ресурсів для роботодавця та фактичним обсягом отриманих коштів для працівника

ДОДАТОК В

Першочергові заходи щодо детінізації економіки України

№ п/п	Сфера економіки, для детінізації якої пропонується захід	Захід	Інструменти реалізації заходу	Очікуваний результат	Виконавці
1.	Усі сектори економіки	Ухвалення законів України “Про управління об’єктами державної власності”, “Про казенні підприємства”, “Про довірче управління майном”	Закони України	Посилення захисту майнових прав держави, детінізація доходів, що належить державі	КМУ, Мінекономіки, ВР
2.	Усі сектори економіки	Ухвалення закону України “Про приватну власність” (або “Про захист прав приватної власності”)	Закон України	Посилення захисту прав приватної власності, легалізація підприємницької діяльності	КМУ, Мінекономіки, ВР
3.	Усі сектори економіки	Ухвалення закону України «Про легалізацію коштів, отриманих некримінальним шляхом» з врегулюванням процесу та умов легалізації та гарантій непереслідування суб’єктів легалізації.	Закон України	Виведення в легальну сферу частини доходів, отриманих у тіньовій сфері, та капіталів, що працюють у «тіні»	КМУ, Мінекономіки, ВР
4.	Усі сектори економіки	Розробка та ухвалення Програми заходів щодо легалізації тіньового капіталу.	Програма заходів	Виведення в легальну сферу частини доходів, отриманих у тіньовій сфері, та капіталів, що працюють у «тіні»	КМУ, Мінекономіки, ВР
5.	Усі сектори економіки	Здійснення експертизи діючих законів та проектів нових законів України, а також нормативно-правових актів міністерств, відомств, органів місцевої влади на предмет їх відповідності Конституції України та антикорупційним законам України, впливу на розвиток і функціонування «тіньової» економіки.	Експертиза а нормативно-правових актів та їх проектів	Усунення вад законодавства, які створюють лазівки для тінізації коштів, запобігання появі таких вад у нових нормативних актах	Комітети ВР, Мінекономіки, СБУ, РНБОУ, інститути НАН України, недержавні аналітичні центри та об’єднання підприємців
6.	Усі сектори економіки, насамперед малий і середній бізнес	Впровадження прямої відповідальності державних службовців за незаконні дії чи бездіяльність, які завдали збитків суб’єкту господарювання.	Закон України або поправки до Цивільного кодексу	Обмеження можливостей до корумпованих дій держчиновників, запобігання зловживанням владою, захист інтересів бізнесу	ВР, КМУ

№ п/п	Сфера економіки, для детінізації якої пропонується захід	Захід	Інструменти реалізації заходу	Очікуваний результат	Виконавці
7.	Фондовий ринок, фінансова сфера	Забезпечення постійного моніторингу процесів, що відбуваються на фондовому ринку, з метою відслідковування негативних тенденцій концентрації контролю над підприємствами чи галузями, відмивання кримінальних коштів	Моніторинги процесів фінансової сфери	Запобігання втечі капіталу з України, попередження ймовірних штучних фінансових криз	НБУ, Мінфін, РНБОУ, СБУ, ДКРЦП, комерційні банки
8.	Грошова сфера	Запровадження обмежень використання готівкових коштів та посилення контролю за їх рухом.	Постанова КМУ, постанова НБУ	Зниження потреби у готівковій масі, підвищення контрольованості грошового обігу, збільшення грошового мультиплікатора та зниження попиту на гроші	КМУ, НБУ, комерційні банки
9.	Приватизаційні процеси	Впорядкування механізмів забезпечення гласності та прозорості здійснення приватизації, прийняття обґрунтованих рішень у приватизаційних конкурсах, забезпечення дотримання постприватизаційних зобов'язань.	Постанови КМУ, розпорядження ФДМУ	Забезпечення прозорості та адекватності приватизації, появи ефективного власника, запобігання використанню приватизації як інструменту недобросовісної конкуренції	КМУ, ФДМУ, наукові установи НАНУ, інститути фондового ринку